

SAMENVATTING

Inzake het onderzoek naar het optreden van MIVD-medewerkers in Irak bij het ondervragen van gedetineerden

Ten tijde van de eerste Nederlandse missie ten behoeve van de Stabilisation Force Iraq (SFIR) van 1 augustus 2003 tot 15 november 2003 was in Irak aan het bataljon mariniers dat daar opereerde een Contra-Inlichtingen- en Veiligheidsteam (CIV-team) van de MIVD toegevoegd. Dit team had tot taak inlichtingen te verzamelen die van belang konden zijn in het kader van de bescherming van de troepen (*force protection*), alsmede het adviseren van de bataljonscommandant op het gebied van beveiliging.

Nederlandse troepen hadden in Irak niet de bevoegdheid om zelfstandig personen gevangen te *houden*. Gedetineerden die mogelijk een bedreiging vormden voor de troepen dienden binnen een korte periode overgedragen te worden aan het Britse leger. In deze korte tussenperiode werden de gedetineerden ondervraagd door het Field Liaison Team (FLT) van het bataljon mariniers. Tevens werd het CIV-team in de gelegenheid gesteld sommige gedetineerden eveneens te ondervragen. De Commissie heeft het optreden van dit CIV-team ingevolge haar wettelijke taakstelling getoetst aan de juridische kaders. Zij onthoudt zich van een oordeel over het optreden van anderen dan MIVD-medewerkers.

Uit het onderzoek is aan de Commissie op grond van de voor haar onder ede/belofte afgelegde getuigenverklaringen gebleken dat in enkele gevallen het CIV-team door middel van het gebruik van water (telkens naar verklaard de hoeveelheid van een beker) gedetineerden tijdens deze ondervragingen wakker probeerde te houden. Deze gedetineerden dreigden volgens de getuigenverklaringen tijdens de ondervragingen in slaap te vallen, onder meer vanwege een gestoorde nachtrust door het geluid (*white noise*) dat het FLT in de gang van de cellen liet horen. Dit geluid diende ervoor om te beletten dat gedetineerden die in dezelfde zaak waren opgepakt met elkaar konden communiceren dan wel dat zij bij gesprekken in het gebouw waar de cellen zich bevonden konden meeluisteren. Tijdens de ondervragingen hadden de gedetineerden afgeplakte dan wel zwartgemaakte skibrillen op om te beletten dat zij hun ondervragers zouden kunnen herkennen dan wel de beveiliging van de mariniers zouden kunnen zien.

De Commissie is van oordeel dat de ondervragingen door het CIV-team vielen onder de wettelijke taakstelling van de MIVD om inlichtingen in het kader van 'force protection' te verzamelen. Noch de WIV 2002 noch het regelgevend kader voor de missie kende de MIVD echter expliciet de bevoegdheid toe om *gedetineerden te ondervragen*. De Commissie acht evenwel de beslissing om de MIVD onder de gegeven omstandigheden gedetineerden te laten ondervragen gerechtvaardigd in verband met de bijzondere omstandigheden waaronder gewerkt moest worden en gezien de wettelijke taakstelling van de MIVD.

De Commissie heeft aan de hand van zowel het internationale (in de eerste plaats de Verdragen van Genève) als het nationale wettelijke kader (de Wet Internationale Misdrijven)

getoetst of er sprake is geweest van het martelen van gedetineerden door het CIV-team. Marteling vereist onder meer dat er ernstige pijn of ernstig lijden, lichamelijk of geestelijk, bij een persoon wordt veroorzaakt. Daarvan is naar het oordeel van de Commissie bij het optreden van het CIV-team geen sprake. Het is niet aannemelijk dat het gebruik van water door het CIV-team enige vorm van pijn en/of (geestelijk) lijden met zich mee zal hebben gebracht, laat staan 'ernstige pijn of lijden'.

Tevens kan niet worden gesteld dat er sprake is van schuld aan enig (ander) militair dan wel algemeen strafbaar feit.

Dit laat onverlet dat het gebruik van water door het CIV-team tegen gedetineerden tijdens de ondervragingen, zelfs als het kleine hoeveelheden betreft, als onjuist moet worden bestempeld.

Ondanks een gestoorde nachtrust bij sommige gedetineerden door het gebruik van geluid door het FLT kan niet worden gesteld dat het CIV-team in redelijkheid had moeten afzien van het ondervragen van deze gedetineerden. Dit was anders geweest, indien het slaaptkort zodanig was geweest dat (een voortzetting van) de ondervraging een te ver gaande druk op de gedetineerden had gelegd. Voor een dergelijk excessief slaaptkort heeft de Commissie, ook als zij rekening houdt met de storende aanwezigheid van 'white noise', geen aanwijzingen gevonden. Er is door het ondervragen onder de genoemde omstandigheden geen sprake van een te ver gaande druk op de gedetineerden, noch is hierdoor sprake van onbehoorlijk of onzorgvuldig handelen.

De Commissie is van oordeel dat het gebruik van afgeplakte dan wel zwartgemaakte skibrillen onder de gegeven omstandigheden een proportioneel middel was.

De Commissie heeft in haar onderzoek geen enkele aanwijzing gevonden voor het blootstellen van gedetineerden aan fel licht door het CIV-team.

Er is verklaard dat in ieder geval een stroomstok aanwezig was bij de mariniers van het FLT. Het onderzoek van de Commissie heeft geen enkele aanwijzing opgeleverd dat de medewerkers van het CIV-team een stroomstok dan wel op enige andere manier elektroden hebben gebruikt bij het ondervragen van gedetineerden. Ook is de Commissie niet gebleken dat gedetineerden door het CIV-team zijn geslagen tijdens de ondervragingen. Over onder meer de elektroden en het slaan heeft één gedetineerde zich tegenover de ondervragers van het Britse leger blijkens hun verslaglegging mondeling beklagd. Deze gedetineerde wenste volgens de Britse ondervragers geen officiële klacht in te dienen.

Naar het oordeel van de Commissie heeft het CIV-team het regelgevende kader voor de missie SFIR 1, bestaande uit onder meer het Memorandum of Understanding (inclusief Rules of Engagement) en de door het Britse hoofdkwartier uitgevaardigde richtlijnen niet overschreden.

De MIVD (op leidinggevend niveau) was van oordeel dat het onwenselijk was om de legal advisor van het bataljon mariniers te betrekken bij de ondervragingen door het CIV-team. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in een richtlijn van het Defensie Crisis Beheersingscentrum (DCBC) waarin was opgenomen dat de MIVD zelf bepaalde wie bij de ondervragingen aanwezig mocht zijn. Hogere regelingen stelden het aanwezig zijn van de legal advisor niet verplicht.

De Commissie is van mening dat het - onder meer vanwege de gevoelige materie - zeer wenselijk was geweest als de legal advisor wel bij de ondervragingen aanwezig had kunnen zijn. De argumenten van de MIVD tegen de aanwezigheid van de legal advisor acht de Commissie onvoldoende steekhoudend. De Commissie acht dan ook de beslissing om de legal advisor de toegang tot de ondervragingen van gedetineerden door het CIV-team te

ontzeggen onverstandig, zij het niet onrechtmatig. De Commissie acht het eveneens minder verstandig dat de teamleider van het CIV-team geen enkele keer bij het ondervragen van gedetineerden aanwezig is geweest om zich aldus van de omstandigheden waaronder die ondervragingen plaatsvonden persoonlijk op de hoogte te stellen.

Ingevolge jurisprudentie van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) komt ten aanzien van sommige militaire operaties aan het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens (EVRM) extraterritoriale werking toe. Niet kan met zekerheid worden gesteld dat dit met betrekking tot de Nederlandse troepen in Irak tevens het geval was ten tijde van SFIR 1. Vanwege het belang van de zaak heeft de Commissie echter het optreden van het CIV-team tevens getoetst aan de bepaling van het EVRM die foltering verbiedt (artikel 3 EVRM). Op basis van de jurisprudentie van het EHRM komt de Commissie tot de conclusie dat er geen sprake is geweest van foltering dan wel onmenselijke of vernederende behandeling van gedetineerden door het CIV-team.

COMMISSIE VAN TOEZICHT
BETREFFENDE
DE INLICHTINGEN- EN VEILIGHEIDSDIENSTEN

CTIVD nr. 15

LIJST VAN AFKORTINGEN

Inzake het onderzoek naar het optreden van MIVD-medewerkers in Irak
bij het ondervragen van gedetineerden

ACIV	Afdeling Contra-Inlichtingen en Veiligheid van de MIVD
CDS	Chef Defensiestaf (thans Commandant der Strijdkrachten)
CF	Coalition Forces
CI	Contra-Inlichtingen
CIMIC	Civil Military Cooperation
CMOC	Civil-Military Operation Cell
CIV	Contra-Inlichtingen en Veiligheid
CPA	Coalition Provisional Authority
CTIVD	Commissie van Toezicht betreffende de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten
DCBC	Defensie Crisis Beheersingscentrum
DOC	Defensie Operatie Centrum
DJZ	Directie Juridische Zaken van het Ministerie van Defensie
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens
FLT	Field Liaison Team
ICC	International Criminal Court
JFIT	Joint Forward Interrogation Team van het Verenigd Koninkrijk
Kmar	Koninklijke marechaussee
Legad	Legal Advisor
MID	Militaire Inlichtingendienst (voorganger van huidige MIVD)
MIVD	Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
MND/SE	Multinational Division South East
MOU	Memorandum of Understanding
OM	Openbaar Ministerie
ROE	Rules of Engagement
S2	Section 2 van het bataljon
SFIR	Stabilisation Force Iraq
SOI	Standard Operational Instruction
TIF	Theatre Internment Facility / Theatre Interrogation Facility
TQ	Tactical Questioning
VN	Verenigde Naties
WIM	Wet Internationale Misdrijven
WIV 2002	Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten 2002
Wob	Wet openbaarheid van bestuur

TOEZICHTSRAPPORT

Inzake het onderzoek naar het optreden van MIVD-medewerkers in Irak bij het ondervragen van gedetineerden

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Op 6 juni 2003 nam de Nederlandse regering het besluit om met een bataljon mariniers en de daarbij behorende ondersteunende eenheden (tezamen het Nederlandse contingent) bij te dragen aan de multinationale stabilisatiemacht voor Irak (SFIR)¹ voor de duur van zes maanden, met de mogelijkheid van verlenging.² Dit eerste Nederlandse bataljon (SFIR 1) was in Irak van 1 augustus 2003 tot 15 november 2003. Het stond onder leiding van een bataljonscommandant. De totale Nederlandse bijdrage aan SFIR duurde tot medio maart 2005 en bestond uit de uitzendingen SFIR 1 t/m 5.

Onder de kop 'Nederlanders martelden Irakezen' publiceerde de Volkskrant op 17 november 2006 een artikel over vermeende ongeoorloofde praktijken door medewerkers van de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD) tijdens ondervragingen van gedetineerden gedurende de operatie SFIR 1 in 2003 in Irak. In het artikel werd gesproken van het gebruik van stofbrillen die de gedetineerden het zicht zouden belemmeren, blootstelling aan fel licht, het natgooien van de gedetineerden om hen wakker te houden en het prikkelen van het gehoor van de gedetineerden met 'bijzonder hoge geluidstonen'. Tevens ontbrak de juridisch adviseur die verplicht aanwezig moest zijn bij dergelijke verhoren, aldus het artikel.

Nog diezelfde dag gaf de toenmalige Minister van Defensie Kamp een persconferentie, waarin hij verklaarde dat de Koninklijke marechaussee destijds onderzoek had gedaan naar aanleiding van een melding van de bataljonscommandant van SFIR 1 en tot de conclusie was gekomen dat zich geen strafbare feiten hadden voorgedaan.³ De Minister wees erop dat het onderzoek van de Marechaussee had uitgewezen dat gebruik was gemaakt van skibrillen om te verhinderen dat de gedetineerden hun ondervragers konden herkennen, dat geluid was aangewend om de onderlinge communicatie tussen de gedetineerden te verhinderen en dat water over de gevangenen was gegooid. Tevens kondigde de Minister in deze persconferentie aan een onafhankelijk onderzoek in te zullen stellen naar wat zich precies destijds had voorgedaan en wat er gebeurd was met de toentertijd beschikbare informatie. Op 21 november 2006 liet de Minister de Tweede Kamer weten dat een commissie onder voorzitterschap van dr. J.T. van den Berg zich over de kwestie zou buigen.⁴

¹ Stabilisation Force Iraq.

² *Kamerstukken II* 2002/03, 23 432, nr. 116.

³ Zie ook de brief van de Minister van Defensie aan de Tweede Kamer van 18 november 2006. *Kamerstukken II* 2006/07, 23 432, nr. 211.

⁴ *Kamerstukken II* 2006/07, 23 432, nr. 212.

Op 23 november 2006 verscheen het besluit van de Minister van Defensie in overeenstemming met de Minister van Justitie tot instelling van de onderzoekscommissie in de Staatscourant.⁵ De Commissie Van den Berg had tot taak een onderzoek te verrichten naar de feiten en omstandigheden inzake de betrokkenheid van Nederlandse militairen bij mogelijke misstanden bij gesprekken met gedetineerden in Irak in 2003 en naar de handelingen die waren verricht door defensiepersoneel naar aanleiding van de melding van deze mogelijke misstanden, de contacten met het Openbaar Ministerie daaronder begrepen. Artikel 6, onder b, van het besluit stelt dat de Commissie Van den Berg in overleg treedt met de Commissie van Toezicht betreffende de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (CTIVD), in geval die Commissie een onderzoek instelt krachtens artikel 64 van de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2002 (WIV 2002).

1.2 *Het onderzoek door de CTIVD*

Na de aankondiging van de Minister van Defensie dat hij een onderzoekscommissie zou instellen, heeft een gedachtenwisseling plaatsgevonden tussen het Ministerie van Defensie en de CTIVD, welke heeft geleid tot het gedeelde standpunt dat de wettelijke bevoegdheid van de CTIVD zich ook uitstrekt tot kwesties als de onderhavige.

Vervolgens heeft de CTIVD op 7 december 2006 aan de Minister van Defensie en de Voorzitters van de beide kamers der Staten-Generaal meegedeeld dat zij voornemens was een onderzoek te verrichten naar de rechtmatigheid van het optreden van MIVD-medewerkers in Irak bij het afnemen van verhoren c.q. het voeren van gesprekken. De Commissie verwijst hierbij naar haar toezichhoudende taak, neergelegd in artikel 64 lid 2 onder a van de WIV 2002. In het kader van deze wettelijke taak is de Commissie belast met het toezicht op de rechtmatigheid van de uitvoering van hetgeen bij of krachtens de WIV 2002 en de Wet veiligheidsonderzoeken is gesteld. Daar de grondslag voor het verlenen van ondersteuning door de MIVD bij internationale crisisbeheersings- en vredesoperaties van de krijgsmacht is te vinden in artikel 7 lid 2 van de WIV 2002, heeft de Commissie de wettelijke bevoegdheid de rechtmatigheid van het handelen van de MIVD in het kader van SFIR te toetsen.

De CTIVD onthoudt zich van een beoordeling van het optreden van anderen dan de medewerkers van de MIVD. Zij neemt daarbij de begrenzing die voortvloeit uit haar wettelijke taak in acht.

Het onderzoek van de CTIVD spitste zich toe op het optreden van medewerkers van de MIVD ten tijde van SFIR 1, terwijl de Commissie Van den Berg een ruimere taak had, te weten het onderzoek naar de betrokkenheid van militairen in het algemeen bij de mogelijke misstanden en naar de handelingen die zijn gevolgd op de melding van de gestelde onregelmatigheden. Van een zekere overlap tussen beide onderzoeken was desondanks sprake.

De Commissie heeft in het kader van het onderzoek een groot aantal personen onder ede/belofte gehoord. Een lijst van deze personen is als bijlage bij dit rapport opgenomen. De Commissie heeft tevens het bij de MIVD berustende relevante dossiermateriaal onderzocht, bestaande uit zowel MIVD-documenten als overige defensie-documenten.

⁵ *Stcrt.* 2006, nr. 233, p. 8.

Dit rapport vormt de weerslag van het onderzoek van de Commissie. In paragraaf 2 zal het regelgevende kader van de missie worden besproken. Daarna zal de Commissie in paragraaf 3 een beschrijving geven van de feiten zoals de Commissie die aan de hand van de beëdigde getuigenverklaringen en het dossieronderzoek heeft vastgesteld. In paragraaf 4 worden de door de Commissie vastgestelde feiten getoetst aan het regelgevend kader. Paragraaf 5 geeft een overzicht van de voornaamste conclusies en aanbevelingen.

Dit toezichtsrapport heeft geen geheime bijlage.

1.3 *Ontwikkelingen na het begin van het onderzoek*

In NRC Handelsblad verscheen op 11 december 2006 een artikel waarin onder meer werd geciteerd uit de melding van de bataljonscommandant van SFIR 1 welke in 2003 aanleiding vormde tot het onderzoek van de Marechaussee.⁶ Volgens het artikel spreekt de bataljonscommandant in zijn melding van een door hem ontvangen bericht, inhoudende dat MIVD'ers tegenover een Britse officier zouden hebben verklaard dat een Saoedische gevangene zou zijn natgegooid omdat hij leugens vertelde en voorts dat deze Britse officier had verteld dat er tijdens het verhoor van de Saoediër white noise (hard geluid) was gebruikt om hem onder druk te zetten. In een brief aan de Tweede Kamer van 15 december 2006 stelde de Minister van Defensie dat het bericht in NRC Handelsblad geen nieuw licht wierp op de zaak.⁷ De Marechaussee heeft de zaken genoemd in de melding van de bataljonscommandant onderzocht en dit onderzoek heeft voor het Openbaar Ministerie destijds geen aanleiding gevormd om een strafrechtelijk onderzoek in te stellen, aldus de Minister.

Op 19 december 2006 hebben de Ministers van Defensie en Justitie overleg gevoerd met de Vaste Tweede Kamer-commissies voor Defensie, Buitenlandse Zaken en Justitie, onder meer over het bericht in NRC Handelsblad van 11 december 2006.⁸ In dit overleg is afgesproken de resultaten van de onderzoeken van de beide commissies af te wachten.

2. **Het regelgevende kader van de missie SFIR 1**

2.1 *De resoluties van de VN Veiligheidsraad*

De basis voor het optreden van Nederlandse troepen in Irak werd in de eerste plaats gevormd door de op 22 mei 2003 aangenomen resolutie 1483 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Deze resolutie bepaalt onder meer:

'Noting the letter of 8 May 2003 from the Permanent Representatives of the United States of America and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the President of the Security Council (S/2003/538) and recognizing the specific authorities, responsibilities, and obligations under applicable international law of these states as occupying powers under unified command (the 'Authority'),'

Met de bovenstaande passage uit resolutie 1483 werden de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk in het licht van de relevante verdragen (met name de Verdragen van Genève en The Hague Regulations 1907) aangemerkt als bezettende machten en werden de bijzondere

⁶ Enkele documenten waren door de krant opgevraagd bij het Ministerie van Defensie door middel van een Wob-verzoek (Wet openbaarheid van bestuur).

⁷ *Kamerstukken II 2006/07, 23 432, nr. 217.*

⁸ *Kamerstukken II 2006/07, 23 432, nr. 218.*

bevoegdheden, verantwoordelijkheden en verplichtingen van deze bezettende mogendheden erkend.⁹

De resolutie schept ook de mogelijkheid voor andere landen om aanwezig te zijn in Irak:

'Noting further that other States that are not occupying powers are working now or in the future may work under the Authority,

Welcoming further the willingness of Member States to contribute to stability and security in Iraq by contributing personnel, equipment, and other resources under the Authority,'

Met het bovenstaande werd aldus bepaald dat andere landen, onder de zogenoemde Coalition Provisional Authority (CPA), bestaande uit de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, konden meewerken aan de opbouw van Irak, terwijl deze landen niet (noodzakelijkerwijze) werden aangemerkt als bezettende mogendheden.

Nederland maakte gebruik van de in resolutie 1483 erkende mogelijkheid als politieke en juridische basis om als niet-bezettende mogendheid deel te nemen aan de stabilisatiemacht in Irak.¹⁰ Deze keuze had belangrijke consequenties. Omdat Nederland niet werd aangemerkt als bezettende mogendheid, konden de Nederlandse troepen bepaalde bevoegdheden die toekomen aan bezettende mogendheden ingevolge het uit het oorlogsrecht voortvloeiende bezettingsrecht niet uitoefenen. Resolutie 1483 vormde dan ook voor de Nederlandse troepen slechts de basis voor hun aanwezigheid in Irak en was bepalend voor de status van Nederland als opdrachtnemer van de CPA.

Concreet hield de keuze van de Nederlandse regering om als niet-bezettende mogendheid aan de stabilisatiemacht te gaan deelnemen in, dat de Nederlandse eenheden geen bestuurlijke, politie- of strafvorderlijke taken zouden mogen verrichten. Het Nederlandse optreden in Irak zou zich moeten beperken tot de uitvoering van opdrachten van de CPA en het beschermen van de troepen (force protection), dat gegrond is op het inherente recht op zelfverdediging.

Nederlandse troepen werden ingezet in de provincie Al Muthanna, die viel onder de zogenoemde 'Multinational Division South East' (MND/SE). Deze divisie stond onder gezag van het Verenigd Koninkrijk. Dit bracht met zich mee dat Nederlandse troepen slechts die bevoegdheden mochten uitoefenen die waren te herleiden tot opdrachten van het Verenigd Koninkrijk (onderdeel van de CPA). Nederland kon daarmee worden gezien als 'onderaannemer' van het Verenigd Koninkrijk.

De op 16 oktober 2003 aangenomen resolutie 1511 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, die nog binnen de periode van SFIR 1 viel, was erop gericht een meer omvattend mandaat te geven aan de stabilisatiemacht in Irak. Onder meer bepaalde deze resolutie:

'(...) authorizes a multinational force under unified command to take all necessary measures to contribute to the maintenance of security and stability in Iraq (...)'

Omdat de incidenten waar het onderzoek van de Commissie zich op richt voor het aannemen van resolutie 1511 plaatsvonden, zal de Commissie niet nader op deze resolutie, en de bevoegdheden die eventueel uit deze resolutie voortvloeiden, ingaan. Ten tijde van de incidenten was het kader dat voortvloeyde uit resolutie 1483 bepalend.

⁹ Zie de brief van de regering ingevolge artikel 100 van de Grondwet: *Kamerstukken II 2002/03*, 23 432, nr. 116, p. 4.

¹⁰ Zie de in de vorige noot genoemde artikel 100-brief van de regering.

Met het Verenigd Koninkrijk werden nadere afspraken gemaakt aangaande de taakuitvoering, die daarmee (tevens) als opdrachten van het Verenigd Koninkrijk aan de Nederlandse troepen konden worden gezien. Het Memorandum of Understanding (MOU) dat (onder meer) Nederland sloot met het Verenigd Koninkrijk en de daarbij behorende Rules of Engagement (ROE) vormen daarbij het overkoepelende kader.

2.2 *Het Memorandum of Understanding en de Rules of Engagement*

In het Memorandum of Understanding en de daarbij behorende Rules of Engagement waren afspraken opgenomen aangaande de taakuitvoering en de daarbij uit te oefenen bevoegdheden. Dergelijke afspraken worden voorafgaand aan elke missie opgesteld door de 'lead nation' bij een missie, in dit geval het Verenigd Koninkrijk. Deze regels vermelden onder meer onder welke omstandigheden geweld mag worden gebruikt en tevens geven de Rules of Engagement bevoegdheden ten aanzien van gevangenen. De Rules of Engagement zijn niet openbaar. Het is voor een land toegestaan om nationale voorbehouden (caveats) op de Rules of Engagement te maken, bijvoorbeeld omdat nationale voorschriften zich verzetten tegen een onderdeel van de Rules. Deze nationale voorbehouden werken altijd beperkend. Het aanbrengen van verruiming op de Rules of Engagement is niet toegestaan. Nederland heeft bij SFIR gebruik gemaakt van de mogelijkheid om nationale voorbehouden op de Rules of Engagement te maken. Deze komen later in deze paragraaf aan de orde.

Uit de Rules of Engagement vloeien bevoegdheden voort om op te treden in het kader van 'force protection'. Dit betreffen bevoegdheden om geweld te gebruiken, maar tevens enkele andere bevoegdheden, zoals het arresteren en gevangen nemen van personen die een bedreiging vormen voor de troepen. Overigens konden de Nederlandse troepen reeds op basis van het (inherent) recht op zelfverdediging bepaalde bevoegdheden in het kader van force protection uitoefenen. In de Rules of Engagement worden deze bevoegdheden echter nader uitgewerkt.

Als er geen sprake is van oorlog of gewapend conflict waarop het humanitair oorlogsrecht (in de eerste plaats de Verdragen van Genève) van toepassing is en dat bepaalde bevoegdheden met zich mee brengt, heeft een land enkel de beschikking over de bevoegdheden die voortvloeien uit de Rules of Engagement. Wanneer het humanitair oorlogsrecht wel van toepassing is, kunnen de Rules of Engagement enkel beperkend werken. De Rules of Engagement kunnen in een dergelijk geval geen ruimere bevoegdheden geven dan het humanitair oorlogsrecht toestaat.

In paragraaf 4.3.1 zal nader worden ingegaan op de vraag of het humanitair oorlogsrecht van toepassing was.

In het Memorandum of Understanding en de Rules of Engagement werd het uit resolutie 1483 voortvloeiende kader nader uitgewerkt. Ten aanzien van de multinationale divisie waarvan de Nederlandse troepen deel uit maakten (de divisie Zuid-Oost waaronder de provincie Al Muthanna viel) was het Verenigd Koninkrijk de bezettende mogendheid. Dit betekende dat de Nederlandse troepen taken uitvoerden in Al Muthanna in opdracht van het Verenigd Koninkrijk en dat zij derhalve geen zelfstandige bevoegdheden konden uitoefenen, anders dan die welke rechtstreeks voortvloeiden uit de bescherming van de troepen (force protection) ingevolge het inherente recht op zelfverdediging. In het Memorandum of Understanding was de bevoegdheid voor de Nederlandse troepen opgenomen om verdachten van een strafbaar feit te detineren. Ook was het toegestaan om personen gevangen te nemen vanwege 'imperative reasons of security', waarbij moet worden gedacht aan personen die (mogelijk) een bedreiging vormden voor de troepen.

Bij het Memorandum of Understanding waren verschillende annexen opgenomen, waarvan voor de onderhavige materie de belangrijkste annexen G en H waren. Annex G gaf regels voor de overdracht van gevangenen. Onder meer werd in deze annex bepaald dat het Verenigd Koninkrijk personen die door een van de andere aan de stabilisatiemacht deelnemende landen, niet zijnde bezettende mogendheden, gevangen waren genomen over zou nemen van dit land.

Annex H bevat de nationale voorbehouden op het Memorandum of Understanding. Nederland heeft hier nogmaals uitdrukkelijk in opgenomen dat de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk de bezettende mogendheden zijn en dat deze landen de bestuurlijke taken in Irak uitoefenen. Nederland, als niet-bezettende mogendheid, voert slechts taken uit onder de CPA.

De Nederlandse voorbehouden waren in overeenstemming met de keuze van de Nederlandse regering om niet als bezettende mogendheid in Irak te opereren. Dit bracht onder meer met zich mee dat Nederland geen (zelfstandige) strafvorderlijke bevoegdheden tot zijn beschikking had. Vandaar dat Nederland in de nationale voorbehouden tevens nadere regels opnam die betrekking hadden op gedetineerden.

Onder meer was bepaald dat Nederland steun zou verlenen aan de Britten ten aanzien van het detineren van personen die werden verdacht van oorlogsmisdrijven. Personen die werden verdacht van het plegen van een ander strafbaar feit dienden te worden overgedragen aan de Iraakse autoriteiten. Personen die (mogelijk) een gevaar vormden voor de troepen zouden worden overgedragen aan de Britten. Alle door Nederlandse troepen (tijdelijk) vastgehouden personen zouden worden gedetineerd onder omstandigheden die (minimaal) beantwoorden aan de Verdragen van Genève.

Aldus werd een onderscheid gemaakt tussen drie categorieën van gedetineerden:

- verdachten van een strafbaar feit;
- verdachten van een oorlogsmisdrijf;
- personen die een bedreiging vormen voor de troepen ('imperative reasons of security').

In de nationale voorbehouden werd verder de termijn van overdracht opgenomen. Personen die werden verdacht van het plegen van een strafbaar feit dienden zo snel mogelijk, en (zo mogelijk) niet later dan vier dagen na arrestatie te worden overgedragen aan de Iraakse autoriteiten. Personen die werden verdacht van het plegen van oorlogsmisdrijven en personen die werden vastgehouden vanwege 'imperative reasons of security' (force protection) dienden zo snel mogelijk aan het Verenigd Koninkrijk te worden overgedragen. In latere richtlijnen werden nadere regels gesteld ten aanzien van de maximum-termijn van overdracht (zie navolgende paragraaf).

2.3 *Standard Operational Instruction en Fragmentation Order*

Als aanvulling op het Memorandum of Understanding en de Rules of Engagement werden door de Britten beleidsregels uitgevaardigd, zoals de Standard Operational Instruction (SOI) nr. 390 van 30 september 2003 ('Policy for apprehending, handling and processing of Detainees and internees').¹¹ In deze instructie werden onder meer nadere richtlijnen gegeven betreffende de termijn van het overdragen van gedetineerden. Gevangenen verdacht van een strafbaar feit zouden binnen 12 uur moeten worden overgedragen aan de Iraakse

¹¹ De voorganger van deze SOI was de FRAGO 005 to MND(SE) OPO 03/03 van 3 september 2003. Beide beleidsregels bevatten dezelfde relevante bepalingen.

autoriteiten, terwijl de andere categorieën van gedetineerden binnen 14 uur of zo spoedig mogelijk daarna aan de Britten zouden moeten worden overgedragen.

Tevens bevat de SOI nr. 390 verschillende annexen waarin onder meer werd bepaald dat gedetineerden 'fairly, humanely and with respect for his or her personal dignity' dienden te worden behandeld en dat 'physical and mental torture, corporal punishment, humiliating or degrading treatment, or the threat of such' verboden is. Ditzelfde geldt voor het gebruik van kappen ('hooding') en het plaatsen van gedetineerden in zogenoemde 'stress positions'.

Ook bevat een annex uitgebreide richtlijnen voor het toepassen van 'tactical questioning'.

De Commissie gaat in paragraaf 4.4 nader in op deze aanvullende richtlijnen.

De Nederlandse bataljonscommandant heeft eveneens nadere regels doen opstellen in de vorm van een Fragmentation Order, die onder meer een samenvatting inhoudt van de Britse beleidsregels. In deze Order is onder meer opgenomen dat het verplicht is om bij gesprekken met gedetineerden de legal advisor te betrekken. In paragraaf 4.5 zal een toetsing plaatsvinden van de feiten aan deze richtlijn.

3. De feiten

3.1 De opzet van de uitzending

Zoals reeds kort vermeld in de inleiding van dit rapport, nam de Nederlandse regering op 6 juni 2003 het besluit om met een bataljon mariniers en de daarbij behorende ondersteunende eenheden (tezamen het Nederlandse contingent) bij te dragen aan de multinationale stabilisatiemacht voor Irak (SFIR) voor de duur van zes maanden, met de mogelijkheid van verlenging.¹² De Tweede Kamer stemde op 26 juni 2003 in met de missie. De (toenmalige) Chef Defensiestaf (CDS) gaf enige dagen daarna de Koninklijke Marine de opdracht om per 1 augustus 2003 in de zuidelijke provincie Al Muthanna operationeel te zijn. Een maand later, op de genoemde datum 1 augustus 2003, nam het Nederlandse contingent ten aanzien van de provincie Al Muthanna het commando over van de Verenigde Staten. In een relatief korte tijd moesten het bataljon en de ondersteunende eenheden zich voorbereiden op de uitzending.

Uiteindelijk heeft Nederland tot medio maart 2005 deelgenomen aan SFIR. Er heeft in deze tijd vier keer een roulatie plaatsgevonden (SFIR 1 t/m 5). SFIR 1, de periode die in het kader van dit onderzoek primair van belang is, duurde van 1 augustus 2003 tot 15 november 2003.¹³ Het team van de MIVD dat was toegevoegd aan het bataljon van SFIR 1 rouleerde op 9 november 2003.

Ten tijde van de SFIR operatie was Irak opgedeeld in vier sectoren. De provincie waar het Nederlandse bataljon werd ingezet viel onder de verantwoordelijkheid van de Multi National Division (South East), kortweg de MND(SE) genoemd. Deze divisie stond onder leiding van het Verenigd Koninkrijk. De Britse Commandant van de MND(SE) vervulde de rol van internationale commandant ten aanzien van het Nederlandse bataljon. Aan de staf van het hoofdkwartier van de MND(SE), gezeteld in Basra, werden uit het oogpunt van coördinatie enkele Nederlandse officieren toegevoegd.

¹² *Kamerstukken II* 2002/03, 23 432, nr. 116.

¹³ SFIR 2 duurde van 15 november 2003 tot 15 maart 2004, SFIR 3 van 15 maart 2004 tot 15 juli 2004, SFIR 4 van 15 juli tot 15 november 2004 en SFIR 5 van 15 november 2004 tot 15 maart 2005.

De dagelijkse aansturing van de missie vanuit Nederland werd in handen gelegd van het Defensie Crisis Beheersingscentrum (DCBC)¹⁴, dat rechtstreeks viel onder de verantwoordelijkheid van de CDS. Deze aansturing had betrekking op de aspecten van de missie die niet door de internationale commandant werden aangestuurd. Voorbeelden hiervan zijn opdrachten in het kader van het verzamelen van inlichtingen en de zogenoemde 'force protection'. De plaatsvervangend Directeur van de MIVD vertegenwoordigde de MIVD in het overleg binnen het DCBC.

De contingentscommandant fungeerde als hoogste vertegenwoordiger van de CDS in het missiegebied en was eerste aanspreekpunt voor het DCBC betreffende beleidszaken en actuele ontwikkelingen. Deze commandant was niet betrokken bij de dagelijkse leiding van het bataljon en de ondersteunende eenheden. Het contingentscommando was in de nabijheid van het hoofdkwartier van de MND(SE) in Basra geplaatst.

Het bataljon in Al Muthanna ten tijde van SFIR 1 stond onder leiding en verantwoordelijkheid van de bataljonscommandant. Deze onderhield hiertoe rechtstreeks contact met het DCBC. De bataljonscommandant bepaalde hoe aan de opdrachten van de Britse commandant van de MND(SE) invulling werd gegeven.

3.2 *Vorbereiding MIVD*

Ingevolge artikel 7 lid 2 WIV 2002 heeft de MIVD tot taak om – kort weergegeven – uit een oogpunt van zogenoemde 'force protection' onderzoek te verrichten naar mogelijke dreigingen gericht tegen de krijgsmacht, onder meer waar deze zich bezighoudt met het uitvoeren van internationale crisisbeheersings- en vredesoperaties. Ingevolge de Aanwijzing nr. A-13 van de Chef Defensiestaf (CDS) gedateerd op 13 december 1999 (dus nog voordat de WIV 2002 in werking trad) verleent de MIVD (in de aanwijzing nog MID genoemd) steun aan crisisbeheersings-, vredes- en humanitaire operaties. Ook in deze aanwijzing wordt gerefereerd aan de wettelijke taak van de MIVD, toen nog ontleend aan de voorganger van de huidige WIV 2002.

De MIVD formeerde in de aanloop naar de uitzending een zogenoemd Contra-Inlichtingen- en Veiligheidsteam (CIV-team), dat viel onder de Afdeling Contra-Inlichtingen en Veiligheid (ACIV). Aan eerdere uitzendingen van de krijgsmacht, bijvoorbeeld die naar Bosnië-Herzegovina, had de MIVD eveneens met een CIV-team bijgedragen. De taken van het CIV-team in Irak waren neergelegd in een daartoe opgestelde instructie. Het team moest ter plaatse onderzoek verrichten naar en rapporteren over contra-inlichtingenactiviteiten, spionage, subversie, sabotage en terrorisme alsmede over militant fundamentalisme en activisme voor zover deze een risico zouden vormen voor de veiligheid van de uitgezonden eenheid. Tevens had het team een veiligheidsbevorderende taak, welke tot doel had de verantwoordelijke commandanten in staat te stellen een doeltreffend veiligheidsbeleid te voeren. Hiertoe diende het team de commandant van de uitgezonden eenheid gevraagd en ongevraagd van advies te voorzien. Het CIV-team diende overigens niet alleen de dreiging die van buitenaf was gericht tegen het bataljon in kaart te brengen, maar droeg ook zorg voor het onderkennen van eventuele bedreigende factoren die uitgingen van het eigen personeel.

¹⁴ Dit is het huidige Defensie Operatie Centrum (DOC).

De instructie van het CIV-team gaf geen aanwijzingen met betrekking tot de middelen die konden worden ingezet om inlichtingen te vergaren. In de instructie werd het ondervragen van gedetineerden niet genoemd.

Vanwege de verwachte dreiging in het inzetgebied en de grote behoefte aan informatie met betrekking tot de interessegebieden van de MIVD werd er in het kader van SFIR 1 gekozen voor een team bestaande uit een luitenant-kolonel als teamleider en twee medewerkers, allen behorend tot ACIV. Een tolk van het bataljon werd aan het team toegevoegd.

De medewerkers van het CIV-team kregen een missiegerichte opleiding bij het bataljon van het Korps mariniers en een functiegerichte opleiding die intern bij de MIVD was belegd. De missiegerichte opleiding richtte zich op de uitvoering van de uitzending in brede zin. In de functiegerichte opleiding kwamen onder andere zaken als veiligheidsbewustzijn en de plaatselijke omstandigheden aan de orde.

Aan het voeren van gesprekken met bronnen is tijdens de opleiding geen extra aandacht besteed. De twee medewerkers van het team die zich hiermee bezig moesten houden hadden naar het oordeel van de MIVD op dit gebied voldoende ervaring. In het kader van hun reguliere werkzaamheden, het verrichten van veiligheidsonderzoeken respectievelijk Contra-Inlichtingen (CI) onderzoeken, voerden zij dikwijls gesprekken met bronnen dan wel met personen in het kader van een veiligheidsonderzoek. Het ondervragen van gedetineerden is niet aan de orde gekomen tijdens de opleiding.

De teamleider van het CIV-team heeft tijdens de missiegerichte opleiding bij het Korps mariniers de bataljonscommandant ingelicht over de taken van het team en de mogelijke dreigingsfactoren ter plaatse.

3.3 *Aansturing*

De MIVD is door zijn bijzondere positionering geen regulier krijgsmachtonderdeel. De dienst valt niet onder het gezag van de Commandant der Strijdkrachten (voorheen Chef Defensiestaf), doch is rechtstreeks onder de Secretaris-Generaal van het Ministerie van Defensie geplaatst. In het kader van een uitzending voert de MIVD haar taak niet alleen uit ten behoeve van de eigen inlichtingenpositie, maar (vooral) ook ten behoeve van de veiligheid van de uitgezonden krijgsmachtonderdelen.

In de instructie voor het CIV-team werden verschillende gezagslijnen onderscheiden. Ten eerste werd gesproken van een overkoepelende verantwoordelijkheid van het Defensie Crisis Beheersingscentrum (DCBC) namens de Chef Defensiestaf. Daarnaast werd gesproken van een functionele CI-verantwoordelijkheid, die door de plaatsvervangend Directeur van de MIVD was neergelegd bij het hoofd ACIV. Blijkens de instructie van het CIV-team moest hieronder de dagelijkse aansturing van het team worden begrepen. Voorts had de contingentscommandant namens de Chef Defensiestaf een administratieve verantwoordelijkheid voor het CIV-team. Ten slotte kon de bataljonscommandant op het gebied van inwendige dienst en administratieve aansturing richtlijnen geven aan het CIV-team.

Het CIV-team werd inhoudelijk aangestuurd door de MIVD. Het hoofd ACIV onderhield het rechtstreeks contact met de teamleider. Het DCBC voorzag in algemene richtlijnen.

Het is de Commissie gebleken dat er veel onduidelijkheid was over de aansturing van het CIV-team. Zo was onduidelijk op welke vlakken de bataljonscommandant het team kon

aansturen. Ook was de rol van het DCBC niet duidelijk voor alle betrokkenen. Het is de Commissie opgevallen dat in de voorbereiding van de missie is nagelaten duidelijke afspraken over de aansturing van het CIV-team te maken en die vast te leggen. Ook de instructie voor het CIV-team schept hierover geen duidelijkheid, daar zij onvoldoende precies beschrijft waarop de verschillende gezagslijnen betrekking hebben. De Commissie beveelt aan dat voortaan voorafgaande aan de uitzending wordt voorzien in voldoende duidelijkheid over de aansturing van het team van de MIVD in het kader van een internationale operatie.

3.4 De uitzending

Het Nederlandse bataljon was gelegerd op een apart gelegen kampement (Camp Smitty). Ook het CIV-team was op dit kampement geplaatst. Het CIV-team was niet het enige team dat zich bezighield met het verzamelen van inlichtingen. Het bataljon zelf beschikte over een inlichtingensectie en een Field Liaison Team (FLT).

De inlichtingensectie, S2 geheten, viel rechtstreeks onder de commandant van het bataljon en assisteerde deze voor wat betreft het inlichtingengedeelte van de militaire aangelegenheden door zorg te dragen voor een compleet inlichtingenbeeld.

Het FLT diende onder meer door middel van zogenoemde sociale patrouilles contacten aan te gaan met de lokale bevolking. Evenals het CIV-team had dit team tot taak gesprekken te voeren met bronnen. Het FLT diende zich tevens bezig te houden met het arresteren en ondervragen van gedetineerden en de bewaking tijdens de detentie. De bataljonscommandant voerde het gezag over het FLT. Het FLT was vanwege de taak om contact te maken met de lokale bevolking niet gelegerd op het kampement van het bataljon, maar in het zogenoemde Coalition Provisional Authority-huis (CPA-huis)¹⁵ bij de stad As Samawah. Er waren in eerste instantie tussen het CIV-team en het FLT geen afspraken gemaakt over samenwerking dan wel verdeling van taken.

Bij het overdragen van het commando over de provincie Al Muthanna door de Verenigde Staten aan Nederland werden tevens de bronnen en inlichtingen van de Amerikanen overgenomen. Naar het idee van de MIVD had het voor de hand gelegen dat deze onder de hoede van het CIV-team waren gebracht. Dit is echter niet gebeurd. De bronnen werden overgenomen door de S2 en het FLT. Hierdoor startte het CIV-team naar eigen zeggen met een achterstand op informatiegebied.

Het CIV-team heeft zich in het beginstadium van de uitzending beziggehouden met het verkrijgen van een goede informatiepositie in het gebied. Zo probeerde het team van de andere onderdelen die zich bezighielden met het verzamelen van inlichtingen informatie te verkrijgen. Ook ging het team actief op zoek naar eigen bronnen. Het zogenoemde CPA-huis vormde hiervoor vanwege de ligging bij de stad As Samawah een beter uitgangspunt dan het kampement. Het FLT opereerde vanuit het CPA-huis. Nu de medewerkers van het CIV-team hier vaker te vinden waren, groeide de samenwerking tussen het CIV-team en het FLT, mede omdat zij (deels) een gezamenlijk doel hadden. Verschillende getuigen hebben anderzijds verklaard dat de teamleider van het CIV-team en de bataljonscommandant (beiden luitenant-kolonel) een slechte verstandhouding hadden. Naar het oordeel van de Commissie kan niet worden uitgesloten dat deze verstandhouding van invloed is geweest op de verdere gang van zaken.

¹⁵ Ook wel CIMIC (Civil Military Cooperation) of CMOC (Civil-Military Operation Cell) huis genoemd.

MIVD Den Haag

Het was de taak van ACIV in Den Haag om te zorgen voor ondersteuning van het CIV-team in Irak. Het team heeft zich echter op verschillende momenten beklaagd tegenover ACIV over de gebrekkige terugkoppeling die het ervoer. Zo gaf het CIV-team in berichten aan ACIV aan dat in een aantal gevallen de reactie op een verzoek tot operationele ondersteuning, bijvoorbeeld vragen om informatie over bepaalde personen, niet tijdig was, mede gelet op de snel veranderende omstandigheden waaronder het team moest werken.

Speciaal voor de uitzending naar Irak was er binnen de MIVD een multidisciplinair team (Team Irak) opgericht dat tot doel had om het geheel van (militair-relevante) inlichtingen en contra-inlichtingen helder te krijgen, vooral om naar buiten toe een gedegen beeld te kunnen geven van de ontwikkelingen in Irak. Het was de bedoeling dat ACIV en het CIV-team een bijdrage zouden leveren aan de analyses van Team Irak. ACIV heeft in veel gevallen hieraan geen gehoor gegeven, bijvoorbeeld ten aanzien van het doorsturen van de verslagen van het CIV-team aan Team Irak. ACIV beriep zich hierbij op wat gesteld werd het hoge afbreukrisico van tactische operaties¹⁶ en de lange doorlooptijd van de onderzoeken. Binnen de MIVD bestond verschil van mening over de informatievoorziening door ACIV aan Team Irak. De Commissie heeft zich verbaasd over dit gebrek aan onderlinge samenwerking. Gedurende de latere SFIR uitzendingen is door de dienstleiding van de MIVD besloten dat de rapportages van het CIV-team rechtstreeks naar Team Irak behoorden te worden gestuurd.

3.5 Melding van mogelijke onrechtmatigheden

3.5.1 Ondervragen van gedetineerden

Het FLT hield zich naast het aangaan van contacten met de lokale bevolking tevens bezig met het aanhouden en detineren van personen die mogelijk een bedreiging konden vormen voor de coalitietroepen. In sommige gevallen had het FLT de persoon zelf gearresteerd, in andere gevallen werden de personen overgedragen door de Irakezen. Dit gebeurde in afwachting van een mogelijke overdracht aan de Theatre Internment Facility (TIF)¹⁷ van de MND(SE), alwaar het Britse Joint Forward Interrogation Team (JFIT)¹⁸ zich bezighield met het ondervragen van gedetineerden. De bataljonscommandant was verantwoordelijk voor de beslissing ten aanzien van het vervolgtraject: wanneer de gedetineerde een mogelijke bedreiging kon vormen voor de coalitietroepen of wanneer hij verdacht werd van oorlogsmisdrijven werd hij overgedragen aan de Britten, wanneer de gedetineerde verdacht werd van (andere) criminele handelingen werd hij overgedragen aan de Irakese politie. In de andere gevallen werd de gedetineerde vrijgelaten.

Om tot een gefundeerde beslissing ten aanzien van het vervolgtraject te kunnen komen, diende de gedetineerde te worden ondervraagd. Binnen het FLT was echter onvoldoende expertise aanwezig met betrekking tot het ondervragen van gedetineerden. De medewerkers van het CIV-team hadden in het kader van hun achtergrond (het verrichten van veiligheidsonderzoeken c.q. CI-onderzoeken) ervaring met het voeren van gesprekken. Vanuit het contact op de werkvloer tussen het FLT en het CIV-team is op een gegeven moment de situatie ontstaan dat het FLT het CIV-team vroeg of het team een bepaalde

¹⁶ Het bekend worden van informatie verkregen uit een dergelijke operatie zou het succes van de operatie in gevaar kunnen brengen.

¹⁷ Locatie waar de ondervragingen plaatsvonden.

¹⁸ Ondervragingsteam van de Britten.

gedetineerde eveneens wilde spreken. Uiteindelijk heeft dit geresulteerd in de afspraak dat het CIV-team na een eerste ondervraging van de gedetineerden door het FLT gesprekken zou voeren met bepaalde gedetineerden die vanuit het oogpunt van force protection van belang konden zijn. Deze mondelinge afspraak kwam tot stand tussen de teamleider van het CIV-team, het hoofd van de S2 en het hoofd van het FLT.

Het bovenstaande betekende dat het CIV-team naar aanleiding van de ondervraging een advies uitbracht dat een rol kon spelen bij de beoordeling van de bataljonscommandant ten aanzien van het vervolgtraject. De verslagen van het CIV-team werden bovendien doorgestuurd naar de Britten. In de gevallen dat de bataljonscommandant besloot een gedetineerde over te dragen aan de Britten, konden deze verslagen door de Britten gebruikt worden om te bepalen wat er verder met een gedetineerde moest gebeuren.

Op de bevoegdheidsvraag ten aanzien van het ondervragen¹⁹ van gedetineerden wordt in paragraaf 4.2 ingegaan.

3.5.2 Melding en onderzoek Koninklijke marechaussee

Een Saoedische gedetineerde die op 4 en 5 oktober 2003 is ondervraagd door het CIV-team is mede op basis van het advies van het CIV-team overgedragen aan de Britten. Aldaar heeft hij tijdens een ondervraging door de Britse ondervragers van het Joint Forward Interrogation Team (JFIT) op 12 oktober 2003 geklaagd over zijn behandeling door de Nederlanders. In het verslag van het JFIT staat dat de gedetineerde verklaarde dat hij tijdens zijn detentie door de Nederlanders ruw werd behandeld, waarbij hij onder meer werd geslagen. Tevens verklaarde de gedetineerde dat hij werd onderworpen aan 'white noise' en dat hij tijdens de ondervraging was vastgemaakt aan elektroden. Herhaaldelijk zou koud water over hem heen gegooid zijn.

De Britten tekenden hierbij aan dat zij het gebruik van elektroden door de Nederlanders bijzonder onwaarschijnlijk achtten.

De commandant van de Koninklijke marechaussee ter plaatse heeft naderhand in het kader van het onderzoek naar aanleiding van de melding van de bataljonscommandant aan de teamleider van het JFIT gevraagd of de Saoediër een officiële klacht wenste in te dienen. Deze heeft volgens de teamleider van het JFIT aangegeven dit niet te willen.

De teamleider van het JFIT heeft naar aanleiding van de bovenstaande ondervraging van 12 oktober 2003 contact opgenomen met het CIV-team en gevraagd om een nadere uitleg. De medewerkers van het CIV-team hebben tijdens een gesprek met de teamleider van het JFIT op 20 oktober 2003 uitleg verschaft betreffende de door het FLT gebruikte "white noise" en het gebruik van water. Zij hebben tevens aangegeven dat zij geen gebruik hebben gemaakt van elektroden.

Op 22 oktober 2003 heeft de Nederlandse legal advisor die toegevoegd was aan het hoofdkwartier van de MND(SE) te Basra aan een eveneens aan het hoofdkwartier toegevoegde Nederlandse officier gemeld dat hij van de teamleider van het JFIT had vernomen omtrent de bovengenoemde feiten. De teamleider van het JFIT had volgens deze legal advisor gesproken over white noise, het gebruik van water en een mogelijk gebruik van hoofdkappen. Ook hadden de Britten aangegeven twijfels te hebben betreffende de opleiding

¹⁹ De Commissie gebruikt vooruitlopend op haar bevindingen in paragraaf 4.2 de term 'ondervraging' in plaats van het door de MIVD gebezigde 'gesprek'.

van de Nederlandse ondervragers en hadden zij niet het gevoel dat het CIV-team wist waarmee het bezig was. Nog dezelfde dag heeft de aan het hoofdkwartier toegevoegde Nederlandse officier deze boodschap overgebracht aan de bataljonscommandant.

De bataljonscommandant heeft gesproken met de teamleider van het CIV-team. Tevens heeft hij zijn legal advisor geraadpleegd en gesproken met het hoofd van het FLT. Op 24 oktober 2003 ontving de bataljonscommandant van de officier van wie hij eerder de melding had doorgekregen nader bericht. Volgens dit bericht bevestigde de teamleider van het JFIT het gebruik van white noise en water. Voor het gebruik van kappen, aanvankelijk nog als mogelijkheid genoemd, had de teamleider echter geen aanwijzingen. Wel was er sprake van zogenoemde geblindeerde brillen. In het bericht werd voorts aangegeven dat twee medewerkers van het CIV-team tegenover de teamleider van het JFIT zouden hebben gezegd dat zij flessen water uit de koelkast hadden gepakt en water over het hoofd van de gedetineerde hadden gegooid omdat deze loog. Het bericht vormde aanleiding voor de bataljonscommandant om op 25 oktober 2003 telefonisch melding te doen van de bovenstaande feiten aan het Defensie Crisis Beheersingscentrum (DCBC). Op 27 oktober 2003 verzond de bataljonscommandant op verzoek van het DCBC de schriftelijke weergave van deze melding.

Het is de Commissie opgevallen dat de bataljonscommandant de op zichzelf ernstige feiten genoemd in het hierboven beschreven nadere bericht van 24 oktober 2003 niet heeft besproken met de teamleider van het CIV-team voorafgaande aan de melding. Niet kan worden uitgesloten dat een dergelijke consultatie van de teamleider van het CIV-team achterwege is gebleven vanwege de slechte verstandhouding tussen de bataljonscommandant en de teamleider.

Het DCBC heeft overleg gevoerd met de Directeur van de MIVD en met de Directie Juridische Zaken (DJZ) van het Ministerie van Defensie. DJZ heeft geadviseerd aangifte te doen bij de Marechaussee. Op 31 oktober 2003 is de melding van de bataljonscommandant en de aankondiging van de aangifte bij de Marechaussee door de CDS onder de aandacht gebracht van de Minister van Defensie. Deze heeft de nota op 3 november 2003 geparafeerd. De CDS heeft op 4 november 2003 de bataljonscommandant opgedragen aangifte te doen bij de Marechaussee. Deze heeft dit nog diezelfde dag gedaan bij de in Irak aanwezige commandant van de Marechaussee.

Onderzoek Koninklijke marechaussee

De Marechaussee heeft naar aanleiding van de aangifte van de bataljonscommandant en in opdracht van het Openbaar Ministerie een onderzoek ingesteld dat zich richtte op het verkrijgen van meer informatie en bestond uit het horen als getuige van de direct betrokkenen. Dit zogenoemd feitenonderzoek verschilt van een strafrechtelijk onderzoek in de zin dat alle betrokkenen in de hoedanigheid van getuige worden gehoord. De cautie²⁰ die voorafgaat aan het verhoren van een verdachte blijft alsdan achterwege. Het onderzoek richtte zich op het gebruik van kappen dan wel geblindeerde skibrillen voor of tijdens de ondervraging, het gebruik van white noise voor en tijdens de ondervraging en het gebruik van water tijdens de ondervraging. Hiertoe zijn de bataljonscommandant, de legal advisor van het bataljon, het hoofd en een medewerker van het FLT en de teamleider, medewerkers en tolk van het CIV-team gehoord. Het onderzoek van de Marechaussee vond een afronding op 20 november 2003. Het dossier is aan het OM ter beschikking gesteld.

²⁰ De mededeling dat de verdachte niet verplicht is tot antwoorden.

Het OM heeft de Marechaussee gevraagd een appreciatie van de zaak op te stellen. De Marechaussee heeft deze appreciatie op 22 december 2003 naar het OM gestuurd. Op 17 februari 2004 is op verzoek van het OM een herziene appreciatie gestuurd, waarin meer uitleg wordt verschaft inzake de conclusies. In beide appreciaties stelt de Marechaussee vast dat er nimmer gebruik is gemaakt van kappen, doch wel van skibrillen, voorzien van afgeplakte glazen, tijdens ondervragingen om herkenning van de ondervragers te voorkomen. Tevens is er buiten de ondervragingen om gebruik gemaakt van zogenaamde "white noise" (constante ruis) in de gang van het cellencomplex, teneinde het afluisteren van de ondervragingen en onderlinge communicatie tussen gedetineerden te voorkomen. De Marechaussee stelt dat er geen gebruik is gemaakt van "white noise" tijdens ondervragingen. Ten slotte is er volgens de Marechaussee gebruik gemaakt van water tijdens de ondervragingen op momenten dat een gedetineerde in slaap dreigde te vallen. De Marechaussee concludeert in de herziene appreciatie van 17 februari 2004:

'Uit verklaringen van getuigen blijkt dat de intensiteit van de verhoren die zich soms uitstrekten over meerdere dagdelen in combinatie met het gebruik van white noise wel hebben geleid tot het conditioneren van detainees. Verder is gebleken dat de door de bataljonscommandant uitgegeven order, die de procedure bij detainment beschrijft, niet (meer) onverkort wordt nageleefd. In deze order wordt o.a. gesteld dat de Legad gedurende verhoren aanwezig moet zijn. Uit het dossier blijkt dat deze richtlijn niet is opgevolgd. Gelet op de bevindingen (...) is er naar mijn mening tijdens een aantal gesprekken met detainees sprake geweest van enige vormen van dwang en/of acht ik het zeer denkbaar dat de gebezigde methodes als bedreigend zijn ervaren. In ieder geval is er naar mijn opvatting geen sprake van een situatie waarin de verklaringen in volstrekte (geestelijke) vrijheid zijn afgelegd.'

Hierop adviseert de Marechaussee:

'De lokale situatie in ogeschouw nemend adviseer ik echter, indachtig de juridisch gecompliceerde regelgeving hieromtrent, niet tot een strafrechtelijk onderzoek over te gaan. Het is mijns inziens wel wenselijk om spoedig nadere richtlijnen van de zijde van de Chef Defensiestaf, eventueel in overleg met het Openbaar Ministerie te Arnhem, op te doen stellen ter voorkoming van soortgelijke situaties in de toekomst.'

De Commissie merkt op (vooruitlopend op haar conclusies zoals beschreven in paragraaf 4) dat zij het gestelde in de herziene appreciatie van de Marechaussee op belangrijke punten niet deelt. Zo is zij, anders dan de Marechaussee, niet van oordeel dat de verplichting bestond om de legal advisor bij de ondervragingen aanwezig te laten zijn (zie paragraaf 4.5). Tevens heeft de Commissie geconstateerd dat de conclusies, bijvoorbeeld ten aanzien van het conditioneren van gedetineerden, die in de herziene appreciatie worden getrokken niet worden gestaafd door het dossier dat is opgemaakt door de commandant van de Marechaussee die ter plaatse het onderzoek heeft verricht. Het is de Commissie gebleken dat deze conclusies (voornamelijk) de conclusies zijn van een medewerker van de Marechaussee die ten tijde van het onderzoek in Nederland verbleef en niet betrokken was bij de getuigenverhoren in Irak. De commandant van de Marechaussee die ter plaatse het onderzoek heeft verricht heeft afstand genomen van de hierboven beschreven conclusies.

Het OM heeft besloten geen strafrechtelijk onderzoek in te stellen. De Minister van Justitie heeft er kort geleden op gewezen dat er geen sprake is van een sepotbeslissing, en dat dus de mogelijkheid is blijven bestaan dat er alsnog een strafrechtelijk onderzoek wordt ingesteld.²¹

²¹ *Kamerstukken II 2006/07, 23 432, nr. 218, p. 8-9.*

De Commissie stelt vast dat het OM in een brief van 19 februari 2004 de CDS heeft verzocht om de wijze waarop gehoord is alsmede de richtlijnen hieromtrent aan een nader onderzoek te (laten) onderwerpen en eventueel de richtlijnen aan te scherpen.

3.6 *De door de Commissie vastgestelde feiten bij het ondervragen van gedetineerden door de MIVD*

3.6.1 Algemene omstandigheden bij de ondervragingen

De Commissie heeft zorgvuldig onderzoek verricht naar de omstandigheden bij het ondervragen van gedetineerden. Zij heeft hiertoe de direct betrokkenen onder ede/belofte gehoord en de verklaringen met elkaar vergeleken. Op grond van deze verklaringen en het door haar verrichte dossieronderzoek heeft de Commissie het navolgende vastgesteld.

De Commissie heeft op basis van het dossieronderzoek vastgesteld dat het CIV-team tijdens SFIR 1 acht gedetineerden heeft ondervraagd, waarvan zeven in Nederlandse detentie. Eén van de gedetineerden was gedetineerd bij de Irakese politie. Deze ondervragingen werden in alle gevallen uitgevoerd door de twee medewerkers van het CIV-team, vergezeld door de vaste tolk van het team. De teamleider is bij geen enkele ondervraging aanwezig geweest. Naar eigen zeggen lieten zijn bezigheden op het kampement, dat op afstand was gelegen van het CPA-huis, dit niet toe.

Vanwege het feit dat het ondervragen van gedetineerden niet tot de gebruikelijke werkzaamheden van het CIV-team behoorde, en vanwege de gevoeligheid van de materie, is de Commissie van oordeel dat het verstandiger was geweest als deze teamleider wel zo nu en dan poolshoogte zou hebben genomen bij de ondervragingen door zijn medewerkers om zich aldus van de omstandigheden waaronder die ondervragingen plaatsvonden persoonlijk op de hoogte te stellen. Ook vanuit het oogpunt van personeelszorg zou dit aangewezen zijn.

Op de genoemde persoon die zich in Irakese detentie bevond na betrof het personen die in het CPA-huis waren gedetineerd en zich aldus onder de verantwoordelijkheid van het Nederlandse bataljon bevonden. Het CPA-huis en de daar aanwezige cellen (drie in aantal) werden voorheen gebruikt door de voormalige Irakese geheime dienst (Mukhabarat).

De gedetineerden die door het CIV-team zijn ondervraagd, werden allen ondervraagd omdat zij mogelijk een dreiging vormden voor de coalitietroepen. Het CIV-team heeft geen gedetineerden ondervraagd die enkel werden verdacht van criminele handelingen.

Het FLT was verantwoordelijk voor het arresteren, het in ontvangst nemen, de verzorging en de bewaking van de gedetineerden. Wanneer het FLT een persoon had gearresteerd die mogelijk interessant kon zijn voor het CIV-team, nam het contact op met de teamleider van het CIV-team, die zijn medewerkers naar het CPA-huis stuurde.

De ondervragingen in het CPA-huis vonden plaats in een kamer die aan dezelfde gang lag als de cellen waarin de gedetineerden verbleven. Tijdens deze ondervragingen was er een marinier van het FLT in de kamer aanwezig ter bewaking dan wel vanuit eerdere betrokkenheid bij de zaak.

De gedetineerde werd door een marinier van het FLT uit de cel gehaald en, geboeid, naar de kamer gebracht waar hij door het CIV-team zou worden ondervraagd. Verder zette het FLT de gedetineerden een skibril c.q. stofbril met zwartgemaakte dan wel afgeplakte glazen op

zodat de gedetineerden de Nederlandse militairen in het kamp en de manier waarop de verdediging van het kamp was ingericht niet konden zien.

De Commissie heeft op basis van de getuigenverklaringen vastgesteld dat de ondervragingen in de meeste gevallen tussen de één à twee uur per ondervraging in beslag namen. Volgens het onderzoek van de Commissie zijn vier gedetineerden verschillende malen ondervraagd.

Tijdens de ondervraging stelden de medewerkers van het CIV-team de identiteit van de gedetineerde vast en ondervroegen ze hem omtrent zijn betrokkenheid bij een dreiging tegen de coalitietroepen. Wanneer de gedetineerde geen antwoord gaf op de vragen, werd er doorgevraagd. De Commissie heeft op grond van de afgelegde verklaringen en het dossieronderzoek geen reden om aan te nemen dat er tijdens de ondervragingen dreigend is opgetreden door de medewerkers van het CIV-team. Het is echter aannemelijk dat de gedetineerden zich onder de omstandigheden wel degelijk bedreigd en/of angstig kunnen hebben gevoeld, mede gelet op het feit dat zij gedetineerd waren in cellen die voorheen werden gebruikt door de voormalige Irakese geheime dienst.

De ondervragingen vonden in een aantal gevallen plaats onder een zekere tijdsdruk. Op basis van de beleidsregels van de Britten dienden de gedetineerden in beginsel binnen veertien uur na gevangenneming te worden overgedragen aan de Britten. Daarbij dient te worden bedacht dat de medewerkers van het CIV-team niet in de buurt van het CPA-huis waren gelegerd en er aldus in sommige gevallen enige tijd verstreek voordat zij de gedetineerden konden ondervragen. De medewerkers van het CIV-team ervoeren de genoemde tijdsdruk ook als zodanig.

Overigens kan hier worden opgemerkt dat voor de termijn van het vasthouden van gedetineerden relevant is dat de gedetineerden naar de Britten in Basra dienden te worden vervoerd. Daarmee was de termijn waarbinnen de gedetineerden konden worden overgedragen mede afhankelijk van de beschikbaarheid van adequaat vervoer en overige op het vervoer van invloed zijnde omstandigheden.

3.6.2 De legal advisor

De bataljonscommandant heeft opdracht gegeven aan zijn zogenoemde legal advisor om de ondervragingen door het CIV-team bij te wonen. Basis hiervoor vormde de door de bataljonscommandant op 27 juli 2003 uitgevaardigde Fragmentation Order, waarin stond dat een legal advisor aanwezig moest zijn tijdens de ondervraging van de gedetineerden. Bij de eerste keer dat het CIV-team een gedetineerde zou ondervragen die zich onder de hoede van het Nederlandse bataljon bevond, op 6 september 2003, heeft de legal advisor zich gemeld bij het CIV-team. De legal advisor was bij dit gesprek aanwezig, maar de teamleider van het CIV-team heeft zijn aanwezigheid wel gemeld bij de MIVD in Den Haag. Binnen de MIVD is vervolgens besloten dat het onwenselijk was om de legal advisor bij de ondervragingen van gedetineerden door het CIV-team te betrekken. Een reden voor dit bezwaar vormde de vertrouwelijke aard van de gesprekstechnieken die de MIVD hanteerde, waarbij het zowel ging om de wijze van gesprekvoering als om het kennisniveau dat uit de vragen zou kunnen blijken. Ook hebben sommige getuigen tegenover de Commissie verklaard dat niet viel uit te sluiten dat tijdens de ondervraging de betrokkenheid aan bod kon komen van militairen van het bataljon zelf bij de dreiging tegen de troepen, doch dit argument wordt door andere getuigen betwist.

Door een enkele getuige is verklaard dat het beletten van de aanwezigheid van de legal advisor bij de ondervragingen mede zijn grond vond in de slechte verstandhouding die

destijds bestond tussen enkele leidinggevendenden van de MIVD en van de mariniers. Dit heeft ertoe geleid dat door enkele leidinggevendenden van de MIVD de ‘hakken in het zand’ werden gezet en de aanwezigheid van (in hun ogen) een derde, die was toegevoegd aan het bataljon mariniers, werd verhinderd.

Naar de indruk van de Commissie is deze slechte verstandhouding een belangrijke reden geweest voor het beletten van de aanwezigheid van de legal advisor.

Het is overigens gebleken dat op de werkvloer de verhouding tussen de ondervragers van het CIV-team en de mariniers aanmerkelijk beter was.

De MIVD heeft vervolgens binnen het DCBC zijn wensen ten aanzien van deze kwestie kenbaar gemaakt.

Op 1 oktober 2003 verscheen de zogenoemde tien-puntenlijst van het DCBC, gericht aan de bataljonscommandant, welke in punt 6 stelt:

‘In afwachting van de overdracht bestaat er uit het oogpunt van force protection geen bezwaar tegen een gesprek van een vertegenwoordiger van de MIVD met de in detentie gehouden persoon. De MIVD bepaalt wie bij dit gesprek aanwezig zijn. Indien tijdens het gesprek strafrechtelijke zaken aan het licht komen, maakt de MIVD hiervan schriftelijk melding aan de Kmar.’

Van de kant van het bataljon is geen aandrang gekomen om de legal advisor toch bij de ondervragingen toe te laten. Bij de overige ondervragingen door het CIV-team is de legal advisor dan ook niet aanwezig geweest. De bataljonscommandant heeft als (enige) reactie op punt 6 duidelijk laten vastleggen dat de verantwoordelijkheid voor de gedetineerde tijdens de ondervragingen bij de MIVD lag.

3.6.3 White noise

De Commissie heeft vastgesteld dat er geen enkele aanwijzing is dat de medewerkers van de MIVD gebruik hebben gemaakt van geluid c.q. white noise tijdens de ondervragingen. Deze bewering is enkel terug te vinden in de melding van de bataljonscommandant. In deze melding wordt verwezen naar een bericht van een Nederlandse officier die was toegevoegd aan het hoofdkwartier van de MND(SE) waarin zou staan dat de teamleider van het JFIT van de medewerkers van het CIV-team had gehoord dat er tijdens de ondervraging van één van de gedetineerden white noise gebruikt zou zijn om de gedetineerde onder druk te zetten. Uit het genoemde bericht van de Nederlandse officier valt echter niet ondubbelzinnig af te leiden dat er white noise tijdens de ondervragingen door het CIV-team gebruikt zou zijn. Daarbij vindt dit gegeven geen steun in de getuigenverklaringen. Alle getuigen ontkennen dat het CIV-team white noise gebruikte tijdens de ondervragingen.

De mariniers van het FLT hadden in de gang van het gebouw waar de cellen zich bevonden een radio geplaatst die een dusdanig geluid kon maken dat onderlinge communicatie tussen gedetineerden dan wel het afluisteren van vertrouwelijke gesprekken van de mariniers en/of anderen door gedetineerden onmogelijk werd gemaakt. Het gebruik van deze radio viel onder de verantwoordelijkheid van het FLT.

Niet is komen vast te staan of de radio tevens één of meer keren heeft aangestaan wanneer het CIV-team de gedetineerde ondervroeg. De getuigenverklaringen geven hierover geen uitsluitsel. De Commissie acht dit weinig waarschijnlijk daar het doordringende geluid de ondervraging in dat geval ernstig moet hebben bemoeilijkt. Mocht het geluid toch hebben

aangestaan, dan moet in aanmerking worden genomen dat de radio in een andere ruimte stond dan waar de ondervraging door het CIV-team plaatsvond en het niet een verantwoordelijkheid van het CIV-team betrof.

Volgens sommige getuigen bestond het geluid uit een ruisachtig geluid dan wel een constante ruis met achtergrondmuziek. Anderen beschrijven het als een harde, snerpende toon dan wel lawaai. In aanmerking dient te worden genomen dat de zogenoemde operations room (commandokamer) van de mariniers van het FLT zich in de buurt van de cellen bevond en dat de daar aanwezige mariniers hun werkzaamheden uitvoerden terwijl het geluid aanstond.

Volgens sommigen stond de radio aan bij de aanwezigheid van een gedetineerde in het cellencomplex. Dit sluit aan bij de verklaring van het hoofd FLT, toentertijd afgelegd ten overstaan van de Marechaussee, die stelt dat het gebruikelijk was om de white noise te gebruiken zodra er zich een gedetineerde in het cellencomplex bevond. Anderen hebben gesteld dat de radio werd aangezet zodra er meer dan één gedetineerde in het gebouw aanwezig was. Ook is gesteld dat de white noise voornamelijk werd gebruikt om te voorkomen dat twee of meer gedetineerden met elkaar konden communiceren, maar dat het ook gebeurde dat de white noise aanstond terwijl er maar één gedetineerde aanwezig was om te voorkomen dat deze kon meeluisteren naar wat er in het gebouw waar de cellen zich bevonden (veelal in het Engels) werd besproken.

3.6.4 Skibrillen/kappen

Het FLT deed de gedetineerden een skibril c.q. stofbril met zwartgemaakte dan wel afgeplakte glazen op zodat de gedetineerden de Nederlandse militairen in het CPA-huis en de manier waarop de verdediging van het CPA-huis was ingericht niet konden zien. Ook is verklaard dat de skibril de herkenning moest verhinderen van Irakezen die zich in het CPA-huis meldden met informatie die van belang kon zijn voor de troepen. In enkele gevallen, wanneer de gedetineerde naar het idee van het CIV-team geen bedreiging vormde voor de coalitietroepen, werd de bril afgezet. In de andere gevallen bleef de skibril tijdens de ondervraging op. Tijdens het verblijf in de cel hadden de gedetineerden volgens de getuigenverklaringen geen skibril op. Dit was enkel het geval tijdens het vervoer van de gedetineerde van de ene naar de andere plaats binnen het CPA-huis en (deels) tijdens de ondervragingen door het CIV-team.

De Commissie heeft geen enkele aanwijzing gevonden dat de gedetineerden tijdens de ondervragingen van het CIV-team kappen hebben opgehad. Aanvankelijk had een Nederlandse officier die was toegevoegd aan het hoofdkwartier van de MND(SE) verklaard van de teamleider van het JFIT begrepen te hebben dat het CIV-team mogelijk kappen zou hebben gebruikt. In een nader bericht aan de bataljonscommandant heeft dezelfde Nederlandse officier aangegeven dat de teamleider van het JFIT terug was gekomen op het eerdere verhaal over de kappen. In plaats hiervan had de teamleider van het JFIT het gebruik van zogenoemde geblindeerde zonnebrillen genoemd (zie ook paragraaf 3.5.2).

Geen van de getuigen die door de Commissie zijn gehoord heeft het gebruik van kappen door het CIV-team bevestigd.

Ook heeft het onderzoek van de Commissie geen enkele aanwijzing opgeleverd dat het CIV-team de gedetineerden zou hebben blootgesteld aan fel licht, zoals beschreven in de Volkskrant in de publicatie van 17 november 2006.

3.6.5 Water

De Commissie heeft vastgesteld dat er bij twee gedetineerden water is gebruikt. In beide gevallen betrof het volgens de getuigenverklaringen gedetineerden die door moeheid in slaap dreigden te vallen. Door de getuigen wordt als reden voor het in slaap vallen genoemd een combinatie van de white noise die het FLT gebruikte en die de gedetineerden belette voldoende te slapen, de (zwartgemaakte dan wel afgeplakte) skibril die de gedetineerden tijdens de ondervragingen ophadden en de hoge lokale temperaturen. Om deze gedetineerden ervan te weerhouden in slaap te vallen, hebben de twee medewerkers van het CIV-team²² naar hun zeggen één of meer keren per ondervraging ongeveer de hoeveelheid van een beker water over het achterhoofd en in de nek van de gedetineerde laten lopen. Dit vindt steun in de verklaring van één van de medewerkers van het FLT die bij een ondervraging aanwezig is geweest. Volgens een andere getuige die bij de ondervragingen aanwezig was zou het water één keer, namelijk bij de Saoedische gedetineerde die geklaagd had bij de Britten (zie paragraaf 3.5.2), in het gezicht zijn gegooid.

Eén geval betrof een Egyptische gedetineerde die op 18 september 2003 samen met een tweetal anderen werd overgedragen aan het Nederlandse bataljon. Volgens het gespreksverslag dat door de medewerkers van het CIV-team toentertijd is opgemaakt zijn deze drie gedetineerden op 19 en 20 september 2003 een aantal keren ondervraagd door het CIV-team. 's Nachts stond de reeds eerder beschreven white noise aan, waardoor de gedetineerden mogelijk weinig slaap kregen. Niet duidelijk is of het water is gebruikt op de eerste of de tweede dag van de ondervragingen. Mocht dit laatste het geval zijn, dan moet in aanmerking worden genomen dat de Egyptische gedetineerde (en de twee anderen die gedetineerd waren, maar ten aanzien van wie geen gebruik van water is vastgesteld) mogelijk twee nachten onvoldoende had geslapen door de white noise. Ten aanzien van deze gedetineerde is vast komen te staan dat er in ieder geval één keer water is gebruikt.

Het andere geval betrof de Saoedische gedetineerde die bij de Britten heeft geklaagd. Hij werd op 4 oktober 2003 gearresteerd door het Nederlandse bataljon. De Commissie heeft naar aanleiding van het dossieronderzoek vastgesteld dat deze gedetineerde in ieder geval drie keer is ondervraagd, op de dag van de aanhouding en op de dag erna. Tijdens één van deze ondervragingen is er water gebruikt. Dit is waarschijnlijk een paar keer gebeurd. Ook ten aanzien van deze gedetineerde wordt aangenomen dat de white noise hem er mogelijk van heeft weerhouden voldoende te slapen, hetgeen het in slaap vallen verklaarde.

Het gebruik van water omdat de gedetineerde leugens vertelde is terug te vinden in de melding van de bataljonscommandant. In deze melding wordt verwezen naar een bericht van een Nederlandse officier die was toegevoegd aan het hoofdkwartier van de MND(SE) waarin zou staan dat de teamleider van het JFIT van de medewerkers van het CIV-team had gehoord dat zij tijdens de ondervraging van één van de gedetineerden koud water over hem heen hadden gegooid vanwege het feit dat hij leugens vertelde. In het genoemde bericht van de Nederlandse officier komt dit gegeven inderdaad terug. Er valt echter niet te achterhalen of dit in het gesprek tussen de teamleider van het JFIT en de medewerkers van het CIV-team inderdaad zo is gezegd. In ieder geval heeft het onderzoek van de Commissie geen nadere aanwijzingen opgeleverd dat er water zou zijn gebruikt omdat de gedetineerde leugens vertelde, dan wel om hem onder druk te zetten. De getuigen die de Commissie onder ede/belofte heeft gehoord hebben verklaard dat dit niet het geval is geweest.

²² Uit het onderzoek van de Marechaussee naar aanleiding van de melding van de bataljonscommandant blijkt dat een medewerker van het FLT eveneens een keer water heeft gebruikt.

3.6.6 Gestoorde nachtrust

Het geluid (white noise) dat werd gebruikt door het FLT (zie paragraaf 3.6.3) heeft er in enkele gevallen mogelijk toe geleid dat gedetineerden niet of slecht konden slapen. Ook zijn gedetineerden 's nachts ondervraagd door het CIV-team.

Zoals gezegd betrof het gebruik van het geluid een verantwoordelijkheid van het FLT. De Commissie heeft geen enkele aanwijzing dat het CIV-team hierbij (zijdelings) betrokken is geweest. De Commissie heeft aandacht besteed aan de gestoorde nachtrust bij sommige gedetineerden door het gebruik van geluid door het FLT daar dit onder omstandigheden zou kunnen leiden tot een ongeoorloofde druk op de gedetineerden ten tijde van de ondervragingen door het CIV-team.

De Commissie heeft uit het dossier opgemaakt dat twee van de gedetineerden die door het CIV-team werden ondervraagd één nacht in Nederlandse detentie hebben doorgebracht. Twee andere gedetineerden hebben twee nachten in Nederlandse detentie doorgebracht. Ten aanzien van deze twee gedetineerden heeft de Commissie vastgesteld dat zij na één nacht detentie zijn ondervraagd door het CIV-team.

Het is de Commissie opgevallen dat drie andere gedetineerden die allen in het kader van dezelfde zaak waren gedetineerd ieder in totaal drie nachten in Nederlandse detentie hebben gezeten (van 18 tot 21 september 2003). Uit het dossieronderzoek van de Commissie is gebleken dat het CIV-team deze drie gedetineerden heeft ondervraagd op 19 en 20 september 2003. Toen zij voor het laatst door het CIV-team werden ondervraagd, hadden deze gedetineerden twee nachten in Nederlandse detentie doorgebracht.

De Commissie zal zich in paragraaf 4.3.2 buigen over de vraag of, en zo ja in hoeverre, de gestoorde nachtrust door het gebruik van geluid door het FLT heeft geleid tot een ongeoorloofde druk op de gedetineerden ten tijde van de ondervragingen door het CIV-team.

3.6.7 Slaan en/of gebruik van een stroomstok

De Commissie is niet gebleken van het slaan van één of meer gedetineerden door het CIV-team. Ook is haar niet gebleken van het gebruik van elektroden. Deze beschuldigingen komen terug in een verslag van een ondervraging door het Joint Forward Interrogation Team (JFIT) van een Saoedische gedetineerde (zie paragraaf 3.5.2). Deze heeft tijdens de ondervraging geklaagd over de behandeling door de Nederlanders, waarbij hij onder meer zou zijn vastgemaakt aan elektroden en zou zijn geslagen tijdens de ondervraging.²³

Het is de Commissie gebleken dat de bovenstaande elementen niet zijn meegenomen in het onderzoek van de Koninklijke marechaussee naar aanleiding van de melding van de bataljonscommandant, daar zij op dat moment niet bekend waren bij de Marechaussee (zie paragraaf 3.5.2). Dit en de ernst van de gestelde handelingen heeft voor de Commissie aanleiding gevormd een bijzondere nadruk te leggen op dit gedeelte van het onderzoek.

Volgens één van de getuigen behoorde een elektrische stok tot de uitrusting van de mariniers. Deze stok was volgens de getuige bedoeld om zwerfhonden mee op afstand te houden. Deze getuige was aanwezig bij de ondervraging van de Saoediër die bij de Britten

²³ Volgens het onderzoek van de Marechaussee naar aanleiding van de melding van de bataljonscommandant heeft de Saoedische gedetineerde aangegeven geen officiële klacht te willen indienen (zie ook paragraaf 3.6).

heeft geklaagd en heeft onder ede verklaard dat het CIV-team geen elektrische stok heeft gebruikt bij de ondervragingen.

De teamleider van het CIV-team heeft na de publicaties in de Volkskrant een aanvullende verklaring betreffende een wapenstok met elektroden afgelegd. In de aan het OM ter beschikking gestelde verklaring van 15 december 2006 stelt de teamleider van het CIV-team dat in het CPA-huis toentertijd een wapenstok met elektroden aanwezig was. Hij verklaart dat hij deze wapenstok tijdens een tweetal gelegenheden in handen heeft gehad, waarbij hem opviel dat de wapenstok de eerste keer relatief licht was en de tweede keer zwaarder. Hieraan verbindt de teamleider het vermoeden dat er in de tussentijd batterijen in de wapenstok waren geplaatst. De teamleider heeft eenzelfde verklaring onder ede afgelegd tegenover de Commissie. Hierbij heeft hij vermeld dat de mariniers van het FLT hem destijds hebben verteld dat het een stroomstok betrof.

De beide medewerkers van het CIV-team die de ondervragingen verrichtten alsmede de tolk van het CIV-team hebben onder ede/belofte verklaard destijds geen weet te hebben gehad van de aanwezigheid van een dergelijke stok.

Het onderzoek van de Commissie heeft geen enkele aanwijzing opgeleverd dat de medewerkers van het CIV-team een stroomstok dan wel op enige andere manier elektroden hebben gebruikt bij het ondervragen van gedetineerden. Ook is haar niet gebleken dat gedetineerden door het CIV-team zijn geslagen tijdens de ondervragingen.

3.7 Maatregelen MIVD na de melding

Het onderzoek van de Marechaussee vormde voor de MIVD reden om af te zien van het instellen van een intern onderzoek. Dit was in lijn met hetgeen de bevelhebber van de Marechaussee in diens bericht aan de CDS van 3 november 2003 heeft gesteld. Daarin werd verwezen naar de aanwijzing SG A/868, die stelt dat de commandant (in dit geval de Directeur van de MIVD) dient te wachten met een eigen huishoudelijk onderzoek wanneer aangifte is gedaan bij de Marechaussee.

De MIVD heeft naar aanleiding van de melding van de bataljonscommandant aan het DCBC een aantal maatregelen getroffen. Ten eerste is de teamleider van het CIV-team gevraagd de zaak uit te zoeken en hiervan verslag te doen. Deze heeft hierover gerapporteerd in een (ongedateerde) verklaring. In deze verklaring wordt gesteld dat het gebruik van white noise om gedetineerden niet met elkaar te laten communiceren enkel gebruikt werd in het cellencomplex onder verantwoordelijkheid van het FLT. Het is de Commissie opgevallen dat dit strijdig is met de melding van de bataljonscommandant, waarin wordt gesteld dat de teamleider van het CIV-team heeft verklaard dat het CIV-team (en niet het FLT) continue muziek (white noise) laat horen indien twee gedetineerden in dezelfde zaak in het zeer gehorige cellenblok zitten opgesloten. Ook verklaart de teamleider dat tijdens de gesprekken van het CIV-team met gedetineerden geen gebruik is gemaakt van white noise. Verder stelt de teamleider van het CIV-team in zijn verklaring dat zowel door de medewerkers van het FLT als die van de MIVD geblindeerde skibrillen worden gebruikt als veiligheidsmaatregel om latere herkenning door (eventueel vrijgelaten) gedetineerden te bemoeilijken. Ten aanzien van het gebruik van water stelt hij dat er bij gedetineerden die vanwege de white noise en de spanning niet goed konden slapen en aldus van vermoeidheid in slaap dreigden te vallen water is gebruikt om hen wakker te houden of te maken. Hierbij wijst de teamleider op het directe belang om relevante (force protection) informatie van de gedetineerden te verkrijgen. De teamleider spreekt van drie gevallen waarin water is gebruikt, waarbij dit zich steeds heeft beperkt tot het over het hoofd gieten van een kleine hoeveelheid water uit een fles. Zoals vermeld in paragraaf 3.6.5 heeft de Commissie vastgesteld dat er bij twee

gedetineerden water is gebruikt. Mogelijk is bij de inventarisatie ieder gesprek met een gedetineerde als een geval aangemerkt en is de teamleider zo gekomen op drie gevallen. Door alle getuigen is in ieder geval verklaard (niet alleen tegenover de Commissie, maar ook vlak na de melding tegenover de Marechaussee) dat er bij twee gedetineerden water is gebruikt.

Ten tweede heeft de Directeur van de MIVD de teamleider van het CIV-team opgedragen voortaan de legal advisor aanwezig te laten zijn bij gesprekken van het CIV-team met gedetineerden. Bij de eerstvolgende ondervraging door het CIV-team (inmiddels een nieuw CIV-team in het kader van SFIR 2) op 18 november 2003 was een legal advisor in de nabijheid. De legal advisor heeft tijdens SFIR 2 een stappenplan opgesteld dat diende als leidraad voor het ondervragen van gedetineerden. Hierin is opgenomen dat de MIVD kan beslissen dat andere personen het gesprek bijwonen. Ook is vastgelegd dat de MIVD de verantwoordelijkheid voor de gedetineerde van het FLT overneemt bij overdracht van de gedetineerde aan het CIV-team. Hiertoe moet een formulier worden getekend. Vanaf SFIR 2 werd de legal advisor niet langer geweigerd bij de ondervragingen door het CIV-team van gedetineerden. Dit betekent overigens niet dat de legal advisor daadwerkelijk bij alle ondervragingen in de periode vanaf SFIR 2 aanwezig is geweest, doch dat de mogelijkheid tot het bijwonen van de ondervragingen werd geboden.

Ten derde is binnen de MIVD onderzocht welke regels gelden voor de behandeling van gedetineerden. Hierbij is zowel DJZ als de eigen juridische afdeling van de MIVD geraadpleegd. Uiteindelijk is er op 16 januari 2004 tijdens een overleg benadrukt dat het CIV-team bij de gesprekken met de gedetineerden conform het door DJZ vastgelegde kader behoorde te handelen. Afgesproken is dat de teamleiders van de CIV-teams in het kader van SFIR 3 tot en met SFIR 5 voorafgaande aan hun uitzending overeenkomstig zouden worden geïnstrueerd.

4. Toetsing van de feiten aan de juridische kaders

4.1 Ondervragen van gedetineerden en de taakstelling

De Commissie heeft zich de vraag gesteld of het ondervragen van gedetineerden valt onder de wettelijke taakstelling van de MIVD ex artikel 7 lid 2 van de WIV 2002. De instructie van het CIV-team die uit deze wettelijke taakstelling voortvloeide, gaf het team een tweeledige taak mee. Ten eerste moest het team ter plaatse onderzoek verrichten naar en rapporteren over contra-inlichtingenactiviteiten, spionage, subversie, sabotage en terrorisme alsmede over militant fundamentalisme en activisme voor zover deze een risico zouden vormen voor de veiligheid van de uitgezonden eenheid. Daarnaast had het team een veiligheidsbevorderende taak, welke tot doel had de verantwoordelijke commandanten in staat te stellen een doeltreffend veiligheidsbeleid te voeren. Hiertoe diende het team de commandant van de uitgezonden eenheid gevraagd en ongevraagd van advies te voorzien. Beide taken kunnen worden geschaard onder de noemer 'force protection' en vallen binnen de wettelijke taakomschrijving van artikel 7 lid 2 WIV 2002.

Tussen het CIV-team en het FLT werd de afspraak gemaakt dat het CIV-team met gedetineerden zou spreken die vanuit het oogpunt van 'force protection' van belang konden zijn. Het FLT verrichtte de aanhouding en voerde een eerste ondervraging uit. Wanneer het FLT bleek van een gedetineerde die vanuit het oogpunt van 'force protection' van belang kon zijn, gaf het team dit door aan het CIV-team. De teamleider van het CIV-team maakte op basis van de door het FLT gegeven informatie de afweging om al dan niet de betrokken

gedetineerde te ondervragen. Het is de Commissie gebleken dat het CIV-team in alle gevallen gedetineerden heeft ondervraagd die mogelijk vanuit het oogpunt van 'force protection' van belang waren. Het CIV-team heeft geen gedetineerden ondervraagd die enkel werden verdacht van criminele handelingen. Deze laatste categorie behoorde ook na de genoemde afspraak tot het taakveld van het FLT. De Commissie sluit niet uit dat sommige gedetineerden die door het CIV-team zijn ondervraagd zowel een dreiging konden betekenen voor de troepen als verdacht werden van criminele handelingen, doch dit laat onverlet dat er ook in deze gevallen een taak lag voor het CIV-team.

De ondervragingen hadden tot doel om enerzijds informatie van de gedetineerden te verkrijgen op basis waarvan de dreiging gericht tegen de eigen troepen (niet alleen het eigen bataljon, maar ook de coalitietroepen in het algemeen) in kaart kon worden gebracht en om anderzijds de bataljonscommandant te adviseren over het al dan niet doorzenden van de gedetineerden naar de MND(SE). Deze beide doeleinden van de ondervragingen passen naar het oordeel van de Commissie in de tweeledige taakstelling van het CIV-team zoals die in de instructie stond en uit de wet voortvloeide.

De taak om gedetineerden te ondervragen was oorspronkelijk toebedeeld aan het FLT. Met het ondervragen van de gedetineerden die een dreiging konden vormen voor de coalitietroepen is het CIV-team echter binnen de eigen taakstelling gebleven. De ondervragingen door het CIV-team van gedetineerden pasten naar het oordeel van de Commissie binnen de *taakstelling* van de MIVD.

Daarmee is nog niet gezegd dat de MIVD ook de *bevoegdheid* had om in de gegeven omstandigheden gedetineerden te ondervragen. De Commissie zal daarom in de navolgende paragraaf eerst het karakter van de ondervragingen (de 'gesprekken') nader duiden.

4.2 *Het karakter van de 'gesprekken'*

De Commissie heeft zich afgevraagd hoe de door de MIVD betitelde 'gesprekken' met gedetineerden dienen te worden gekwalificeerd. Het spreken met bronnen (informanten of agenten) behoort tot de reguliere werkzaamheden van de MIVD. Uitgangspunt van deze gesprekken is de vrijwilligheid van de zijde van de gesprekspartners van de dienst. In Irak heeft het CIV-team naast de 'gesprekken' met gedetineerden vele malen gesproken met bronnen op basis van vrijwilligheid.

De Commissie acht dergelijke gesprekken van een ander karakter dan de gesprekken met gedetineerden. Ten aanzien van de gesprekken met gedetineerden kan bezwaarlijk van vrijwilligheid van de zijde van de ondervraagden worden gesproken. De personen met wie gesproken werd bevonden zich niet in een vrijwillige situatie: het betrof gevangen genomen personen die geboeid en voorzien van een afgeplakte dan wel zwartgemaakte skibril bij het CIV-team werden gebracht. Er werden hun indringende vragen gesteld over de dreiging die zij mogelijk vormden. De antwoorden op deze vragen konden van invloed zijn op wat er verder met hen zou gaan gebeuren. Voorts moge duidelijk zijn dat de gedetineerden niet op enig moment het gesprek eenzijdig konden beëindigen. Relevant is in dit kader tevens dat het CIV-team bij twee gedetineerden water heeft gebruikt om hen het in slaap vallen te beletten. Bij het voorgaande moet telkens mede worden stilgestaan bij het beeld dat de gedetineerden zullen hebben gehad van de gesprekken. Het is aannemelijk dat de gedetineerden zich tijdens de gesprekken bedreigd en/of angstig gevoeld kunnen hebben.

Daarbij is tevens van belang dat de informatie die het CIV-team uit de gesprekken verkreeg niet enkel bestemd was voor de MIVD, maar ook voor de bataljonscommandant die deze informatie kon gebruiken bij zijn beslissing ten aanzien van het doorzenden van de gedetineerde aan de MND(SE). Het onder de MND(SE) ressorterende JFIT kreeg de verslagen van de gesprekken die het CIV-team voerde en ook dit team kon de informatie gebruiken om te bepalen wat er verder met de gedetineerde moest gebeuren. De informatie die de gedetineerde in de gesprekken verschaft kon onder omstandigheden dienen als basis om zijn vrijheid in te perken.

Naar het oordeel van de Commissie is het niet juist om in deze gevallen van ‘gesprekken’ te spreken. Er was sprake van een situatie zoals die gebruikelijk is bij een ondervraging of een verhoor van een verdachte²⁴. In de genoemde situaties wordt de betrokkene tegen zijn wil vastgehouden en kan zijn vrijheid ingeperkt worden op basis van de informatie die hij verschaft in het gesprek. Dit was naar het oordeel van de Commissie het geval ten aanzien van de ondervragingen door de MIVD van gedetineerden.

De vraag kan worden opgeworpen of de MIVD *bevoegd* was tot het voeren van dergelijke ondervragingen. De ‘gesprekken’ waren niet gebaseerd op vrijwilligheid van de zijde van de gesprekspartner. Noch de WIV 2002 noch het regelgevend kader voor deze missie kent de MIVD expliciet de bevoegdheid toe om gedetineerden te ondervragen. De Commissie acht evenwel de beslissing om de MIVD onder de gegeven omstandigheden gedetineerden te laten ondervragen gerechtvaardigd in verband met de bijzondere omstandigheden waaronder gewerkt moest worden en gezien de wettelijke taakstelling van de MIVD. Hierbij is van belang dat de MIVD tot taak had inlichtingen te verzamelen om de troepen te kunnen beschermen, dat de gedetineerden over vitale informatie konden beschikken en dat het FLT onvoldoende was toegerust om deze informatie daadwerkelijk te verkrijgen in een ondervraging. Tevens speelt een rol dat de gedetineerden niet zomaar konden worden doorgestuurd naar de Britten, doch dat deze beslissing met een zekere zorgvuldigheid moest worden genomen, niet in het minst omdat de Britten een gedegen eigen inschatting van de gedetineerde door de Nederlanders verlangden. Een ondervraging door het CIV-team van de gedetineerde was voor het maken van deze inschatting aangewezen.

De Commissie beveelt aan de (impliciete) bevoegdheid van de MIVD tot het ondervragen van gedetineerden expliciet vast te leggen in de instructie van het betreffende team. De Commissie tekent hierbij aan dat het ondervragen van gedetineerden in het kader van een operatie van de krijgsmacht inmiddels in de eerste plaats is toebedeeld aan het bataljon ISTAR.²⁵

4.3 *Is sprake van marteling, dan wel enige andere strafbare handeling?*

De aanleiding voor het onderzoek van de Commissie werd gevormd door de ernstige aantijgingen in de Volkskrant van 17 november 2006, die waren vervat in de titel van het relevante artikel: ‘Nederlanders martelden Irakezen’. In deze paragraaf gaat de Commissie nader in op de vraag of er inderdaad sprake is geweest van (in de eerste plaats) marteling van gedetineerden in Irak.

²⁴ Hierbij moet worden opgemerkt dat de gesprekken met de gedetineerden niet moeten worden aangemerkt als verhoren in strafvorderlijke zin, waarbij de door de verdachte verstrekte informatie in een rechtszaak kan worden ingebracht.

²⁵ ISTAR staat voor Intelligence, Surveillance, Target Acquisition and Reconnaissance (informatie verzamelen, bewaken, doelopsporing en verkenning). Dit bataljon van de Koninklijke Landmacht verzamelt, analyseert en geeft inlichtingenadvies aan operationele commandanten.

4.3.1 Het juridisch kader

In zowel verdragen als in de nationale wetgeving is het oorlogsmisdrijf marteling strafbaar gesteld. Als een vooraanstaand, internationaal kader kunnen hier de Verdragen van Genève, inclusief de aanvullende protocollen worden genoemd. De Commissie gaat eerst in op deze internationale regelgeving, om vervolgens de nationale wetgeving te behandelen. Daarna zal een beoordeling van de feiten aan de (internationale en nationale) regelgeving plaatsvinden.

Voor zover er sprake is van een oorlogssituatie of gewapend conflict dan wel een bezetting zijn volgens het gemeenschappelijke artikel 2 van de Verdragen van Genève deze verdragen van toepassing. Voor het bepalen of hiervan sprake is, is een feitelijke beoordeling vereist. Ten tijde van SFIR 1 was er niet alleen sprake van een bezetting door de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, tevens was er (nog steeds) een gewapend conflict. De feitelijke gevechtshandelingen, onder meer door verzetsgroepen dan wel aanhangers van het voormalige regime, waren immers nog steeds – verspreid over het land – gaande. De Verdragen van Genève golden derhalve tijdens SFIR 1.

Overigens was ook in nagenoeg alle regelgevende kaders van de missie SFIR – waaronder het Memorandum of Understanding (incl. Rules of Engagement) en de relevante richtlijnen – opgenomen dat de Verdragen van Genève van toepassing waren op het optreden van de coalitie-troepen in Irak. Ook in de nationale voorbeholden van Nederland op de Rules of Engagement was dit het geval. Daarmee waren de Verdragen van Genève niet alleen formeel geldend, maar waren zij ook beleidsmatig van toepassing verklaard, hetgeen een vaste praktijk van het Nederlandse Ministerie van Defensie betreft.

Het feitencomplex inzake de ondervragingen van het CIV-team zal dan ook getoetst moeten worden aan onder meer de vier Verdragen van Genève en de daarbij behorende drie Aanvullende Protocollen. Voor het onderhavige onderzoek zijn van belang, dan wel kunnen van belang zijn:

- Convention (III) relative to the treatment of prisoners of war (derde Verdrag van Genève);
- Convention (IV) relative to the protection of civilian persons in time of war (vierde Verdrag van Genève);
- Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (eerste Aanvullend Protocol).

De Verdragen van Genève maken een onderscheid in grove schendingen ('grave breaches') van de Verdragen en niet-grove schendingen. In de Verdragen wordt per verboden gedraging afzonderlijk aangegeven welk karakter de schending heeft.

Los van de (in sommige gevallen gecompliceerde) vraag of een gedetineerde al dan niet als een krijgsgevangene moet worden aangemerkt, en daarmee welk Verdrag van Genève van toepassing is, valt in het derde en het vierde Verdrag, alsmede in het eerste Aanvullende Protocol een aantal overeenkomstige verboden te ontwaren. Marteling (torture) is een van die verboden.²⁶ Het wordt aangemerkt als een van de grove schendingen van de Verdragen.²⁷ Een ander verbod dat terugkomt in de twee relevante Verdragen en het Eerste Aanvullend Protocol betreft de wandaden tegen de persoonlijke waardigheid, meer concreet

²⁶ Zie artikel 17 van het derde Verdrag, artikel 32 van het vierde Verdrag en artikel 75 van het eerste Aanvullende Protocol.

²⁷ Zie artikel 130 van het derde Verdrag en artikel 147 van het vierde Verdrag.

de onmenselijke behandeling van gevangenen.²⁸ Hetzelfde geldt voor het gebruik van geweld tegen gevangenen.²⁹

In de Rules of Engagement was opgenomen dat gevangenen, ongeacht hun (krijgsgevangenen) status behandeld zouden worden overeenkomstig (minimaal) de Verdragen van Genève.

De verboden uit de Verdragen van Genève zijn in Nederland in de op 1 oktober 2003 in werking getreden Wet Internationale Misdrijven (WIM)³⁰ geplaatst. Deze wet verving onder meer enkele bepalingen van de Wet Oorlogsstrafrecht (zie artikel 17 WIM), alsmede de (gehele) Uitvoeringswet Folteringverdrag (zie artikel 20 WIM). In de WIM zijn 'de ernstigste misdrijven die de gehele internationale gemeenschap met zorg vervullen' strafbaar gesteld. Meer concreet gaat het om het misdrijf genocide, misdrijven tegen de menselijkheid, foltering en oorlogsmisdrijven. Het creëren van de WIM hield onder meer verband met de instelling van het Internationaal Strafhof (ICC). De strafbaarstellingen in de WIM zijn gegrond op verschillende verdragen, waaronder, voor zover het gaat om oorlogsmisdrijven, de Verdragen van Genève.

Onder meer is in de WIM marteling strafbaar gesteld. Dit misdrijf houdt ingevolge artikel 1 lid 1 sub d WIM in:

'Het opzettelijk veroorzaken van ernstige pijn of ernstig lijden, hetzij lichamelijk, hetzij geestelijk, bij een persoon die zich in gevangenschap of in de macht bevindt van degene die beschuldigd wordt, met dien verstande dat onder marteling niet wordt verstaan pijn of lijden dat louter het gevolg is van, inherent is aan of samenhangt met rechtmatige sancties.'

Deze definitie van marteling is ontleend aan het Statuut van het Internationaal Strafhof (artikel 7 lid 2 sub e) en mede gebaseerd op de definitie, neergelegd in het op 10 december 1984 te New York totstandgekomen Verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of mensonterende behandeling of bestraffing.

Als een gekwalificeerde vorm van marteling is het misdrijf foltering in artikel 1 lid 1 sub e gedefinieerd:

'Marteling van een persoon met het oogmerk om van hem of van een derde inlichtingen of een bekentenis te verkrijgen, hem te bestraffen voor een handeling die hij of een derde heeft begaan of waarvan hij of een derde wordt verdacht, of hem of een derde vrees aan te jagen of te dwingen iets te doen of te dulden, dan wel om enigerlei reden gebaseerd op discriminatie uit welke grond dan ook, van overheidswege gepleegd.'

In de memorie van toelichting op de WIM wordt opgemerkt dat aan handhaving van een specifieke strafbaarstelling van foltering naast het misdrijf tegen de menselijkheid en het oorlogsmisdrijf marteling behoefte bestaat om de mogelijkheid te behouden om foltering als een zelfstandig misdrijf te vervolgen. Door een handeling te kwalificeren als foltering kunnen plegers van dit misdrijf vervolgd worden ook al is de handeling niet gepleegd als onderdeel van een wijdverbreide of stelselmatige aanval (misdrijf tegen de menselijkheid), noch gepleegd gedurende een gewapend conflict (oorlogsmisdrijf).³¹

²⁸ Zie bijvoorbeeld artikel 13 en 14 van het derde Verdrag, artikel 147 van het vierde Verdrag en artikel 75 van het eerste Aanvullende Protocol.

²⁹ Zie bijvoorbeeld artikel 13 van het derde Verdrag, artikel 32 van het vierde Verdrag en artikel 75 van het eerste Aanvullend Protocol.

³⁰ *Stb.* 2003, 270.

³¹ *Kamerstukken II 2001/02*, 28 337, nr. 3, p. 7.

Nu het onderhavige onderzoek gaat over een situatie ten tijde van een gewapend conflict, gaat de Commissie slechts in op het delict marteling als oorlogsmisdrijf.

Marteling als oorlogsmisdrijf was reeds voor de inwerkingtreding van de WIM strafbaar gesteld en wel in de Wet Oorlogsstrafrecht. In het (voormalige) artikel 8 lid 1 van die wet was schending van de wetten en gebruiken van de oorlog strafbaar gesteld. Deze bepaling moest worden gelezen in relatie tot de Verdragen van Genève³², waarin marteling ten tijde van een oorlog of gewapend conflict verboden is verklaard. Het verschil in strafbaarstellingen van de Wet Oorlogsstrafrecht resp. de WIM is gelegen in de meer uitgeschreven delictomschrijving van de WIM. De Commissie heeft geen reden om aan te nemen dat de beide strafbaarstellingen verschillend dienen te worden uitgelegd, mede vanwege het feit dat in de wetsgeschiedenis bij de WIM daar niet nader op in is gegaan.

In de artikelen 3 tot en met 8 van de WIM zijn de strafbepalingen opgenomen. Achtereenvolgens betreft dit genocide (artikel 3), misdrijven tegen de menselijkheid (artikel 4), de oorlogsmisdrijven (de artikelen 5 t/m 7) en foltering (artikel 8).

De oorlogsmisdrijven kennen een nadere onderverdeling in de misdrijven begaan tijdens een internationaal gewapend conflict (artikel 5) en de misdrijven begaan tijdens een niet-internationaal gewapend conflict (artikel 6). Daarnaast is in artikel 7 voorzien in een restcategorie: schending van de wetten en gebruiken van de oorlog is daar strafbaar gesteld.

Voor het bepalen of sprake is van een gewapend conflict, kan worden volstaan met een feitelijke constatering. Een juridische of politieke beslissing aangaande de staat van oorlog is niet vereist. Bij een dergelijke analyse moeten de 'aard en omvang van de gevechtshandelingen, de doelstelling daarvan, alsmede de grondslag waarop de handelingen worden verricht'³³ in ogenschouw worden genomen. Naar het oordeel van de Commissie was er gedurende de periode van SFIR 1, de periode waar het onderzoek zich op richt, (nog steeds) sprake van een gewapend conflict. Er waren, verspreid over Irak, regelmatig gevechtshandelingen gaande door zowel verzetsgroepen als aanhangers van het vroegere regime van Saddam Hoessein. Ook het Nederlandse Ministerie van Defensie heeft destijds de stelling ingenomen dat er sprake was van een gewapend conflict. Nu de situatie in Irak een *internationaal* gewapend conflict betrof, zijn de strafbaarstellingen van artikel 5 van de WIM van toepassing, eventueel aangevuld met artikel 7 WIM.

De strafbaarstelling van de oorlogsmisdrijven in de WIM is in grote mate geënt op de Verdragen van Genève. Net als in de Verdragen van Genève worden de 'groeve schendingen' (grave breaches) van het oorlogsrecht apart behandeld. Deze groeve schendingen zijn opgenomen in artikel 5 leden 1 en 2 WIM. Onder meer is daar strafbaar gesteld: 'marteling of onmenselijke behandeling, met inbegrip van biologische experimenten' (artikel 5 lid 1 sub b) en 'opzettelijk veroorzaken van ernstig lijden, zwaar lichamelijk letsel of ernstige schade aan de gezondheid' (artikel 5 lid 1 sub c).

In het tevens relevante lid 5 van artikel 5 WIM zijn onder meer 'de wandaden begaan tegen de persoonlijke waardigheid, in het bijzonder vernederende en onterende behandeling' strafbaar gesteld. In lid 6 worden vervolgens enkele strafverzwarende omstandigheden ten aanzien van de feiten uit lid 5 genoemd. Indien een feit zoals genoemd in het vijfde lid bijvoorbeeld 'geweldpleging in vereniging tegen een of meer personen dan wel geweldpleging tegen een dode, zieke of gewonde inhoudt' (lid 6 sub b), dan wel 'het in vereniging een ander dwingen iets te doen, niet te doen of te dulden inhoudt' (lid 6 sub d), is er sprake van een strafverzwarende omstandigheid.

³² Zie in deze zin ook: Rb. 's-Gravenhage 14 oktober 2005, LJN-nummer: AU4347.

³³ *Kamerstukken II 2001/02*, 28 337, nr. 3, p. 12.

Aan deze delictsomschrijvingen zullen de in paragraaf 3.6 genoemde feiten moeten worden getoetst.

4.3.2 Beoordeling

Marteling en overige strafbepalingen uit de Wet Internationale Misdrijven

Marteling vereist dat er opzettelijk ernstige pijn of ernstig lijden, lichamelijk of geestelijk, bij een persoon wordt veroorzaakt. Naar het oordeel van de Commissie is hier bij de ondervragingen van de acht gedetineerden door het CIV-team geen sprake van. De gebruikte methoden zullen geen 'ernstige pijn of ernstig lijden' (lichamelijk en/of geestelijk) met zich mee hebben gebracht. Ingeval van het CIV-team gaat het in het bijzonder om het gebruik van de hoeveelheid van een beker water om een gedetineerde te beletten in slaap te vallen. De Commissie heeft in haar onderzoek geen enkele aanwijzing gevonden dat het water gebruikt zou zijn omdat een gedetineerde leugens vertelde, dan wel om de gedetineerden onder druk te zetten.

Voor het gebruik van water is naar het oordeel van de Commissie van belang dat het CIV-team slechts een relatief korte periode de tijd had om te trachten informatie te verkrijgen die relevant zou kunnen zijn in het kader van 'force protection'. Deze informatie kon bovendien worden gebruikt om te bepalen of een gedetineerde moest worden overgedragen aan de Britten (of eventueel de Iraakse autoriteiten). Het zou onzorgvuldig zijn geweest als gedetineerden per direct (zonder te pogen nadere informatie te verkrijgen) zouden worden overgedragen. Volgens de verklaringen van de leden van het CIV-team probeerde het team een gedetineerde wakker te houden om zodoende de ondervraging voort te kunnen zetten. Het gebruik van het water was naar het oordeel van de Commissie onjuist (zie pagina 34), maar het levert geen marteling op. Het is naar het oordeel van de Commissie niet aannemelijk dat het gebruik van deze methode enige vorm van pijn en/of (geestelijk) lijden met zich mee zal hebben gebracht, laat staan 'ernstige pijn of lijden'. Ten aanzien van de toepassing van dit middel kan dan ook niet worden gesproken van 'marteling'.

Hoewel het gebruik van geluid (white noise) een methode betrof die niet werd toegepast door het CIV-team, zal de Commissie tevens de vraag behandelen of het gebruik van dit middel in de gegeven omstandigheden niet zo'n druk op de gedetineerde heeft gelegd dat het CIV-team van het ondervragen van de gedetineerden in redelijkheid zou moeten hebben afgezien. De feiten kunnen op dit punt moeilijk los van elkaar worden gezien. Het gebruik van dit geluid zorgde er mogelijk voor dat sommige gedetineerden niet in staat waren om te slapen. Vervolgens vielen sommige gedetineerden tijdens de ondervragingen door het CIV-team in slaap, dan wel dreigden zij in slaap te vallen, waardoor het CIV-team aanleiding zag deze gedetineerden wakker te houden door middel van het gebruik van water. Het CIV-team had bovendien wetenschap van het gebruik van het geluid. De Commissie onthoudt zich – ingevolge haar taakstelling – van een oordeel over het gebruik van het geluid door het FLT.

Het geluid (white noise) werd door het FLT gebruikt om te beletten dat twee of meer gedetineerden, die in dezelfde zaak waren opgepakt, met elkaar konden communiceren. Tevens was het gebruik erop gericht om te voorkomen dat gedetineerden konden meeluisteren met de gesprekken in het gebouw waar de gedetineerden werden vastgehouden en waar gevoelige informatie, vaak in het Engels, werd besproken.

De Commissie acht het bij de toetsing van dit middel van belang dat de gedetineerden slechts een relatief korte periode in handen waren van de Nederlandse troepen. Er was ten tijde van de ondervragingen door het CIV-team dan ook geen sprake van het dagenlang onthouden van slaap bij deze gedetineerden, en daarmee van een mogelijk excessief

slaaptekort, waardoor er – afhankelijk van de omstandigheden van het geval – een mogelijk ongerechtvaardigde druk op de gedetineerden zou kunnen zijn gelegd die als ‘ernstig geestelijk lijden’ zou moeten worden beoordeeld. Ten tijde van de ondervragingen door het CIV-team was ten hoogste sprake van een twee nachten gestoorde nachtrust door het gebruik van geluid door het FLT. Naar het oordeel van de Commissie kan in een dergelijk geval moeilijk worden gesproken van een ongerechtvaardigde druk op de gedetineerden die op marteling neerkomt.

Mocht er wel sprake zijn geweest van een te vergaande druk op de gedetineerde door middel van het gebruik van geluid en daardoor slaaponthouding, dan zou gesteld moeten worden dat het CIV-team in redelijkheid had moeten afzien van het ondervragen van de gedetineerde. Nu er naar het oordeel van de Commissie geen sprake was van een ongeoorloofde druk op de gedetineerden, kan niet worden gesteld dat het CIV-team had moeten afzien van het ondervragen van deze gedetineerden.

Vervolgens zal beoordeeld moeten worden of er wellicht sprake is van het overtreden van enige andere strafbepaling uit de WIM, gegrond op de verboden uit de Verdragen van Genève, door het CIV-team. Gedacht zou kunnen worden aan ‘onmenselijke behandeling’ (artikel 5 lid 1 sub b WIM) of aan ‘wandaden begaan tegen de persoonlijke waardigheid, in het bijzonder vernederende en ontterende behandeling’ (artikel 5 lid 5 sub j WIM), strafbepalingen die beide zijn terug te voeren op de Verdragen van Genève.

De ‘onmenselijke behandeling’ betreft een van de grove schendingen (grave breaches) van de Verdragen van Genève. Dit geeft al aan dat er sprake zal moeten zijn van ernstig strafwaardig handelen. Naar het oordeel van de Commissie is daarvan in de onderhavige zaak geen sprake. Zoals hierboven reeds gesteld is de Commissie van oordeel dat het gebruik van water door het CIV-team onjuist was, maar dit leidt niet tot een ‘onmenselijke behandeling’.

Ditzelfde geldt ten aanzien van de ‘wandaden tegen de persoonlijke waardigheid, in het bijzonder vernederende of ontterende behandeling’. Het gebruik van het water had volgens de verklaringen van de leden van het CIV-team tot doel de gedetineerden wakker te houden en niet om hen te vernederen, dan wel te ontteren. Evenmin kan worden gesteld dat het vernederend of ontterend was om de gedetineerden onder de gegeven omstandigheden, waarin er sprake was van een gestoorde nachtrust door het gebruik van geluid door het FLT, te ondervragen.

Strafbepalingen uit het Wetboek van Militair Strafrecht en het Wetboek van Strafrecht

Voor het bepalen of er wellicht sprake is van schuld aan het plegen van enig ander strafbaar feit is onder meer het Wetboek van Militair Strafrecht van belang. Artikel 4 van dit Wetboek bepaalt dat de Nederlandse strafwet van toepassing is op de militair die zich buiten Nederland aan enig strafbaar feit schuldig maakt. Dit betekent dat niet alleen getoetst zal moeten worden aan de strafbepalingen zoals opgenomen in het Wetboek van Militair Strafrecht, maar ook aan de overige (commune) Nederlandse strafbepalingen.

Ten aanzien van het Wetboek van Militair Strafrecht kan onder meer worden gedacht aan het bepaalde in artikel 142 waarin strafbaar is gesteld het in tijd van oorlog met vereende krachten plegen van geweld tegen een of meer personen en bij het plegen van het feit misbruik maken of dreigen te maken van macht, gelegenheid of middel, hun als militair gegeven. De Commissie heeft in haar onderzoek geen enkele aanwijzing gevonden dat de leden van het CIV-team enige vorm van geweld zouden hebben gebruikt tegen de gedetineerden. Tevens zijn relevant de strafbaarstellingen in de Titels V en VI van het Wetboek van Militair Strafrecht die betrekking hebben op schending van het dienstbevel resp. schending van het dienstvoorschrift. Het is de Commissie niet gebleken dat er enig

voor de beoordeling van de feiten relevant bevel, dan wel enig voorschrift (zie ook paragraaf 4.4) geschonden is.

Naar het oordeel van de Commissie is geen sprake van schuld aan een van de strafbepalingen uit het Wetboek van Militair Strafrecht.

Ditzelfde geldt ten aanzien van de vraag of er sprake is van het plegen van enig ander strafbaar feit, zoals mishandeling. Mishandeling in de zin van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht (artikel 300 e.v.), vereist het opzettelijk toebrengen van lichaamspijn of lichamelijk letsel. Ingevolge artikel 300 lid 4 van het Wetboek van Strafrecht wordt met mishandeling gelijkgesteld de opzettelijke benadeling van de gezondheid.

In de jurisprudentie is onder meer bepaald dat psychische klachten niet kunnen worden aangemerkt als lichamelijk letsel, nu de wetgever steeds nadrukkelijk (slechts) heeft gedoeld op het toebrengen van lichamelijk nadeel.³⁴ Zoals hierboven beschreven kan van het toebrengen van enig lichamelijk letsel, pijn, dan wel benadeling van de gezondheid naar het oordeel van de Commissie geen sprake zijn.

Dit leidt de Commissie tot de conclusie dat, naast de toetsing aan de Wet Internationale Misdrijven (en de voorgangers van deze wet), geen sprake is van het plegen van enig (militair en/of commuun) strafbaar feit.

Overige rechtmatigheidsnormen

Los van de vraag of er sprake was van *strafbaar* handelen door de leden van het CIV-team bij het ondervragen van gedetineerden, zouden de gebruikte methoden tevens kunnen leiden tot enige (andere) vorm van onrechtmatig handelen. De Commissie is van oordeel dat het gebruik van water door het CIV-team tegen gedetineerden tijdens de ondervragingen, zelfs als het kleine hoeveelheden betreft, als onjuist moet worden bestempeld. Voor deze beoordeling maakt het geen verschil of er sprake was van het gooien van water in het gezicht van de gedetineerden, zoals verklaard door een van de getuigen, dan wel van het gieten van water over het hoofd en in de nek van de gedetineerden.

Naar het oordeel van de Commissie was het niet onbehoorlijk of onzorgvuldig om onder de gegeven omstandigheden, waarin de gedetineerden een gestoorde nachtrust hadden gehad door het gebruik van geluid door het FLT, de gevangenen (toch) te ondervragen.

Het gebruik van skibrillen

De Commissie is van oordeel dat het gebruik van afgeplakte dan wel zwartgemaakte skibrillen onder de gegeven omstandigheden een proportioneel middel was. Skibrillen werden gebruikt om te beletten dat gedetineerden de Nederlandse militairen in het CPA-huis zouden herkennen dan wel inzicht zouden kunnen krijgen in de verdediging van het CPA-huis. Het gebruik ervan was aldus door de omstandigheden geboden. Zodra de noodzaak voor het gebruik van de brillen verviel, werd de skibril afgedaan. Van het gebruik van kappen was geen sprake.

Het gebruik van skibrillen op de wijze zoals blijkt uit het dossier levert geen strijd op met de verboden uit de Verdragen van Genève, noch is er sprake van enige strafbare handeling ingevolge de Nederlandse strafwetgeving.

³⁴ Zie Hof 's-Hertogenbosch 30 maart 2001, *NJ* 2001, 486.

Overige aantijgingen

De Commissie heeft in haar onderzoek geen enkele aanwijzing gevonden voor het – door de Volkskrant in zijn artikel van 17 november 2006 gesuggereerde – blootstellen van gevangenen aan fel licht door het CIV-team.

Evenmin is komen vast te staan dat door het CIV-team gebruik is gemaakt van elektroden. Hetzelfde geldt voor het slaan van gedetineerden. Over deze beide methoden zou de Saoedische gedetineerde zich tegenover de Britse ondervragers blijkens hun verslaglegging mondeling hebben beklagd. Hij heeft volgens de Britten aangegeven geen officiële klacht te willen indienen.

4.4 Toetsing aan de relevante afspraken en richtlijnen

Voor de missie SFIR heeft (onder meer) Nederland met het Verenigd Koninkrijk een Memorandum of Understanding met bijbehorende Rules of Engagement gesloten. Op de Rules of Engagement kunnen nationale voorbehouden worden gemaakt, hetgeen het Nederlandse Ministerie van Defensie ook gedaan heeft. Het Memorandum of Understanding en de Rules of Engagement moeten worden gezien als het kader van afspraken waaraan Nederland gebonden is en waaraan Nederlandse troepen bevoegdheden ontlene.

Gedurende de missie heeft het Verenigd Koninkrijk verschillende richtlijnen uitgevaardigd waarvan de belangrijkste de Standard Operational Instruction van 30 september 2003 is.³⁵ Naar het oordeel van de Commissie waren de Nederlandse troepen ook aan deze richtlijnen gebonden. De Nederlandse troepen moesten zich immers beperken tot het uitvoeren van opdrachten van de Coalition Provisional Authority (de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk), dan wel het uitvoeren van activiteiten onder de noemer ‘force protection’ (inherent recht op zelfverdediging). Het Memorandum of Understanding is ten aanzien van de missie SFIR er in de eerste plaats op gericht om afspraken te maken met de CPA (in dit geval het Verenigd Koninkrijk) aangaande de taakuitvoering. Dit vormt voor de Nederlandse troepen dan ook het voornaamste kader inzake de uit te oefenen bevoegdheden. De verdere richtlijnen van de Britten geven nadere regels/verduidelijkingen ten aanzien van het Memorandum of Understanding en de Rules of Engagement en staan er dan ook direct mee in verband. Daarmee hebben deze regels naar het oordeel van de Commissie eenzelfde status. Nederland had de mogelijkheid om – in afwijking van de regels voortvloeiend uit het Memorandum of Understanding – eigen regels te creëren door het opnemen van nationale voorbehouden.

Het bovenstaande geldt niet alleen in relatie tot de mariniers en de overige militairen die deel uitmaakten van SFIR 1 en behoren tot de reguliere krijgsmachtonderdelen, maar tevens voor het CIV-team. Ook het CIV-team baseerde zijn aanwezigheid immers (in de eerste plaats) op het gesloten Memorandum of Understanding. Het ligt dan ook in de rede dat hetzelfde regelgevende kader van toepassing is op het CIV-team. In haar verdere betoog gaat de Commissie dan ook uit van dit gegeven.

Ten aanzien van de behandeling van gevangenen zijn de volgende voorschriften in de richtlijnen van de Britten opgenomen.

In de Standard Operational Instruction (SOI) nr. 390, opgesteld door de Britten d.d. 30 september 2003 wordt over de ‘Guarding and holding of detainees/internees’ opgemerkt dat zij ‘humanely’ en in overeenstemming met internationaal recht en nationale richtlijnen behandeld moeten worden.

³⁵ De voorganger van deze richtlijn was de FRAGO 005 to MND(SE) OPO 03/03 van 3 september 2003.

Bij deze SOI zijn verschillende annexen opgenomen waarvan een van de belangrijkste annex B is (Guidance on searching, apprehension and treatment of detainees and internees). Daarin wordt in artikel 5 het volgende bepaald:

'CF [Coalition Forces] have a legal responsibility for the care of individuals in their custody. The following principles are to be adhered to by all personnel who are responsible for individuals in any form of custody:

a. apprehended individuals are to be treated at all times fairly, humanely and with respect for his or her personal dignity.

(...)

f. physical and mental torture, corporal punishment, humiliating or degrading treatment, or the threat of such, is prohibited.'

Voor het bepalen of de behandeling van een gevangene 'fairly, humanely and with respect for his or her personal dignity' is geschied, moeten alle relevante omstandigheden in ogenschouw worden genomen. Het CIV-team zag zich gesteld voor een relatief korte periode waarbinnen het team met gedetineerden kon spreken. Niet alleen was het spreken erop gericht om informatie te verkrijgen die van belang zou kunnen zijn in het kader van de bescherming van de troepen, tevens kon er op grond van de verkregen informatie worden beoordeeld of een gedetineerde moest worden overgedragen, en zo ja, aan wie. Onder die omstandigheden werd - volgens de verklaringen van de leden van het CIV-team - door het CIV-team water gebruikt om te beletten dat een gedetineerde in slaap zou vallen. Deze gedetineerden hadden een gestoorde nachtrust gehad door het gebruik van geluid door het FLT. Zij werden met afgeplakte dan wel zwartgemaakte skibrillen bij het CIV-team gebracht. Bij sommige gedetineerden werd de skibril gedurende de ondervraging afgezet.

De Commissie is van oordeel dat het gebruik van water onjuist was, maar dit leidt er nog niet toe dat ook sprake was van het niet 'fairly, humanely and with respect for his or her personal dignity' behandelen van gedetineerden. Ook betreft het niet 'psychical and mental torture, corporal punishment, humiliating or degrading treatment, or the threat of such'. Ten aanzien van de genoemde verboden worden naar het oordeel van de Commissie andere gedragingen bedoeld.

Ook het feit dat de gedetineerden (toch) werden ondervraagd, terwijl zij een gestoorde nachtrust hadden gehad door het gebruik van geluid door het FLT, kan niet onder de genoemde verboden worden gebracht.

Bij de SOI nr. 390 zit ook een annex 'Instruction for the handling and tactical questioning of internees'. Deze annex geeft gedetailleerde regels over het ondervragen (tactical questioning) van gevangenen. Het doel van tactical questioning is volgens de annex:

'(...) to extract time sensitive tactical intelligence from an internee or to establish if an internee requires interrogation in the Theatre Interrogation Facility (TIF).'

Voor het uitvoeren van tactical questioning werd onder meer de eis gesteld dat dit slechts zou mogen worden uitgevoerd door medewerkers die daarvoor een opleiding hebben genoten en dat onder normale omstandigheden niet meer dan twee sessies van tactical questioning zouden mogen plaatsvinden. Gevangenen zouden niet langer dan 12 uur ten behoeve van tactical questioning mogen worden vastgehouden. Deze bepalingen leden uitzondering wanneer de aard van de operatie er aan in de weg stond om de bepalingen na te kunnen leven. Op het uitvoeren van tactical questioning zou toezicht moeten worden gehouden door een 'senior tactical questioner'. Over het gebruik van kappen, dan wel andere methoden om het zicht van een gevangene te belemmeren werd opgenomen:

'Internees are not to be hooded during the TQ process, however the Geneva Convention allows for internees to be blindfolded when in a military sensitive area. Such blindfolding should cease as soon as the reason for the blindfolding ceases to exist.'

Het ondervragen van gevangenen door het CIV-team zou – ondanks het feit dat de richtlijn vooral betrekking lijkt te hebben op de Britse situatie – in beginsel onder deze definitie gebracht kunnen worden, wat met zich meebrengt dat het CIV-team gebonden zou zijn aan de voorschriften die deze annex stelt. De (eerste) doelstelling van het CIV-team bij de ondervragingen was immers om (tactische) inlichtingen te verkrijgen. Tevens was het mogelijk dat de informatie die de ondervragingen opleverde van belang was bij het bepalen of de gedetineerden dienden te worden overgedragen aan (met name) de Britten, hetgeen met zich meebracht dat de gedetineerde ondervraagd zou worden door de Britten in de Theatre Interrogation Facility (TIF).

Uit het onderzoek van de Commissie blijkt dat het CIV-team niet op de hoogte was van de regels ten aanzien van het ondervragen van gevangenen die in de Standard Operational Instruction waren opgenomen. Hetzelfde geldt voor de MIVD in Den Haag. Te constateren valt dat deze regels daardoor niet naar de letter, doch wel naar de geest door het CIV-team zijn nageleefd. Het belangrijkste verbod dat de richtlijn geeft, namelijk het gebruik van kappen, is niet overschreden. Het gebruik van skibrillen is ingevolge de richtlijn, met een verwijzing naar de Verdragen van Genève, toegestaan. Het gebruik ervan vond plaats op redelijke gronden en in een, naar de woorden van de richtlijn, 'military sensitive area'. De skibrillen werden door het CIV-team gedurende de ondervraging afgedaan wanneer er geen reden meer was om ze op te houden.

Voor het menselijk ('humanely') behandelen van de gevangenen verwijst de Commissie naar haar oordeel hierover in de vorige paragraaf, alsmede het begin van deze paragraaf.

De Commissie beveelt met het oog op het bovenstaande aan de internationale regels die voor een missie worden opgesteld en die relevant kunnen zijn voor de MIVD, aan de MIVD beschikbaar te stellen. Voor de MIVD is het wenselijk deze regels op de (juridische) implicaties voor het CIV-team te laten beoordelen door de juridische afdeling van de MIVD, dan wel die van het Ministerie van Defensie. Deze beoordeling zal vervolgens kenbaar moeten worden gemaakt aan het CIV-team te velde.

Naar het oordeel van de Commissie heeft het CIV-team het regelgevende kader voor de missie SFIR 1, bestaande uit onder meer het Memorandum of Understanding (inclusief Rules of Engagement) en de door het Britse hoofdkwartier uitgevaardigde richtlijnen niet overschreden.

4.5 De afwezigheid van de legal advisor

De Commissie heeft vastgesteld dat in een aantal gevallen geen legal advisor aanwezig was bij de ondervragingen door het CIV-team van gedetineerden. De oorzaak hiervan was dat de MIVD bezwaar had tegen de aanwezigheid van de legal advisor, met onder meer als reden de vertrouwelijke aard van de gesprekstechnieken die de MIVD hanteerde (zie paragraaf 3.6.2). De manier van vragen stellen en de feitelijke vragen zouden inzicht kunnen verschaffen in de werkwijze van de MIVD en het actueel kennisniveau. Op 1 oktober 2003 heeft het DCBC in de zogenoemde 10-puntenlijst gesteld dat de MIVD bepaalt wie er aanwezig zijn bij de gesprekken die de dienst voert met gedetineerden. Hiermee werd de inmiddels gevolgde praktijk waarin de legal advisor niet bij de ondervragingen aanwezig was bekrachtigd.

Een en ander heeft voor de Marechaussee aanleiding gevormd om in de appreciatie van het onderzoek ten behoeve van het OM op te merken dat de Fragmentation Order van de bataljonscommandant, welke de aanwezigheid van een legal advisor tijdens verhoren voorschreef, niet (meer) onverkort door de MIVD werd nageleefd.

In de Fragmentation Order is inderdaad opgenomen dat de legal advisor bij ondervragingen van gedetineerden aanwezig behoort te zijn. De Commissie is echter van oordeel dat deze verplichting, die blijkens het onderzoek van de Commissie slechts was opgenomen in de Fragmentation Order, niet van toepassing was op het CIV-team. Het CIV-team ondervroeg gedetineerden op basis van de eigen taak van de MIVD en stond onder (primaire) aansturing van de MIVD. De Fragmentation Order, die was uitgegeven door de bataljonscommandant, kon ten aanzien van dit punt regels geven voor de troepen, doch niet wat betreft de inhoudelijke taakuitvoering van de MIVD. Aldus was het CIV-team niet gebonden aan de Fragmentation Order.

De Fragmentation Order is het enige regelgevende kader waarin de aanwezigheid van de legal advisor bij de ondervragingen van gedetineerden wordt verplicht. In de Britse beleidsregels is een dergelijke verplichting niet opgenomen. Ook in internationale verdragen wordt de aanwezigheid van een legal advisor bij ondervragingen van gedetineerden niet verplicht gesteld. Wel is er de consultatieplicht op grond van artikel 82 van het eerste aanvullend protocol bij de Geneefse conventies:

‘The High Contracting Parties at all times, and the Parties to the conflict in time of armed conflict, shall ensure that legal advisors are available, when necessary, to advise military commanders at the appropriate level on the application of the Conventions and this Protocol and on the appropriate instruction to be given to the armed forces on this subject.’

De Hoge Verdragspartijen wordt opgedragen te allen tijde zorg te dragen voor de beschikbaarheid van legal advisors opdat de naleving van de conventies en het protocol kan worden gediend. Hieruit kan geen (harde) verplichting tot het betrekken van de legal advisor bij ondervragingen van gedetineerden worden gedistilleerd.

De Commissie constateert dat er geen verplichting voor de MIVD bestond om de legal advisor aanwezig te laten zijn bij de ondervragingen van gedetineerden. Zij acht de handelwijze van de MIVD in deze dan ook niet onrechtmatig.

Dit neemt niet weg dat de Commissie het zeer wenselijk had gevonden als de legal advisor bij de ondervragingen aanwezig had kunnen zijn. De behandeling en het ondervragen van gedetineerden onder de gegeven omstandigheden is uit zijn aard een gevoelige materie, die vraagt om waakzaamheid ten aanzien van de naleving van wettelijke voorschriften. De ingewikkelde regelgeving (zeker in het geval van deze missie) maakt het belang van toezicht door een persoon met juridisch inzicht enkel groter. Daar komt bij dat de medewerkers van het CIV-team die de ondervragingen uitvoerden weliswaar ervaring hadden met het voeren van *gesprekken* met bronnen en personen in het kader van een veiligheidsonderzoek, maar niet waren opgeleid voor of enige ervaring hadden met het *onderwerpen* van gedetineerden. Ten slotte kan worden aangetekend dat de informatie die de ondervraging opleverde van belang kon zijn bij het bepalen welk vervolgotraject zou moeten worden gekozen.³⁶

³⁶ Tevens valt te denken aan de bepaling in de 10-puntenlijst welke stelt dat indien tijdens het gesprek strafrechtelijke zaken aan het licht komen, de MIVD hiervan schriftelijk melding maakt aan de Kmar.

De argumenten van de MIVD tegen de aanwezigheid van de legal advisor acht de Commissie onvoldoende steekhoudend. Deze lijken in hoge mate te zijn ingegeven door de regels die gelden voor de gesprekken die de MIVD op vrijwillige basis voert met bronnen. Het garanderen van geheimhouding ten aanzien van de bron speelt in deze gevallen een doorslaggevende rol. Naar het oordeel van de Commissie speelt dit belang geen rol onder de gegeven omstandigheden. Bovendien bestond een belangrijk gedeelte van de taak van het CIV-team eruit om informatie te verzamelen teneinde de commandant te kunnen adviseren inzake force protection. De commandant diende aldus per definitie inzicht te hebben in de informatie die het CIV-team verkreeg. Voor het overige is het belang van de geheimhouding van de technieken die de MIVD gebruikte onvoldoende komen vast te staan. Ditzelfde geldt voor het argument dat niet viel uit te sluiten dat tijdens de ondervraging de betrokkenheid aan bod kon komen van militairen van het bataljon zelf bij de dreiging tegen de troepen. Er kan in redelijkheid niet worden gesteld dat deze argumenten voldoende gewicht in de schaal leggen om de onder de bataljonscommandant ressorterende legal advisor de toegang tot de ondervragingen van gedetineerden te ontzeggen.

Overigens was tijdens alle ondervragingen door het CIV-team een medewerker van het FLT aanwezig. Ook dit feit doet naar het oordeel van de Commissie af aan het genoemde belang van geheimhouding van de gesprekstechnieken van de MIVD. Zoals reeds gesteld in paragraaf 3.6.2 heeft de Commissie de indruk dat de slechte verstandhouding tussen enkele leidinggevendenden van de MIVD en van de mariniers een belangrijke reden is geweest voor het beletten van de aanwezigheid van de legal advisor.

De Commissie acht in het licht van het bovenstaande de beslissing om de legal advisor de toegang tot de ondervragingen van gedetineerden te ontzeggen onverstandig zij het niet onrechtmatig.

De Commissie beveelt aan dat in de toekomstige gevallen waarin de MIVD in het kader van een operatie van de krijgsmacht een gedetineerde ondervraagt, een legal advisor bij deze ondervraging aanwezig is. Dit geldt vanzelfsprekend niet voor de gesprekken die de MIVD voert met informanten en agenten.

4.6 *Het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens (EVRM)*

4.6.1 Het toepassingsgebied van het EVRM

In verschillende uitspraken van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) heeft het Hof bepaald dat het EVRM in sommige gevallen een toepassingsbereik heeft dat verder strekt dan de enkele werking ervan op het grondgebied van een van de lidstaten. Met andere woorden: het is mogelijk dat aan het EVRM extraterritoriale werking toekomt. Een van de belangrijkste uitspraken van het EHRM over dit vraagstuk betreft de zaak Issa vs. Turkije van 16 november 2004.³⁷ Het EHRM stelt in deze uitspraak dat het mogelijk is dat door een militaire operatie aan het EVRM extraterritoriale werking toekomt.

⁶⁹ According to the relevant principles of international law, a State's responsibility may be engaged where, as a consequence of military action – whether lawful or unlawful – that State in practice exercises effective control of an area situated outside its national territory. The obligation to secure, in such an area, the rights and freedoms set out in the Convention derives

³⁷ EHRM 16 november 2004, application number 31821/96.

from the fact of such control, whether it be exercised directly, through its armed forces, or through a subordinate local administration (...)

70. It is not necessary to determine whether a Contracting Party actually exercises detailed control over the policies and actions of the authorities in the area situated outside its national territory, since even overall control of the area may engage the responsibility of the Contracting Party concerned (...)

71. Moreover, a State may also be held accountable for violation of the Convention rights and freedoms of persons who are in the territory of another State but who are found to be under the former State's authority and control through its agents operating - whether lawfully or unlawfully - in the latter State. (...)

Accountability in such situations stems from the fact that Article 1 of the Convention cannot be interpreted so as to allow a State party to perpetrate violations of the Convention on the territory of another State, which it could not perpetrate on its own territory (...).

Het bepalende criterium of er in een concrete situatie extraterritoriale werking aan het EVRM toekomt is volgens het EHRM aldus het uitvoeren van 'effective control' over een gebied buiten het eigen territoir. In de zaak Issa betrof het een militaire operatie van Turkije in Noord-Irak. Het EHRM overweegt dat het mogelijk is dat daardoor sprake zou kunnen zijn van het uitoefenen van 'effective overall control' over een bepaald gedeelte van Irak.

'Accordingly, if there is a sufficient factual basis for holding that, at the relevant time, the victims were within that specific area, it would follow logically that they were within the jurisdiction of Turkey (and not that of Iraq, which is not a Contracting State and clearly does not fall within the legal space (*espace juridique*) of the Contracting States (...)).'

Gelet op de feiten in deze zaak kon volgens het EHRM geen sprake zijn van het uitvoeren van 'effective overall control'. Dat was echter wel het geval in eerdere uitspraken van het EHRM over de bezetting door Turkije van het noordelijk deel van Cyprus.

De vraag zal moeten worden beantwoord of het EVRM ook van toepassing was op het optreden van Nederlandse militairen in Irak tijdens SFIR 1. Gelet op de gecompliceerde vormgeving van de missie, waarbij Nederland als het ware optrad als 'onderaannemer' van het Verenigd Koninkrijk, betreft dit geen eenvoudige kwestie.

Men kan niet stellen dat de Nederlandse troepen ten tijde van SFIR 1 'effective control' over de provincie Al Muthanna uitoefenden. De Nederlandse troepen hadden immers slechts beperkte taken en bevoegdheden, die in de eerste plaats voortvloeiden uit de opdrachten van de Britten. Nederland was dan ook geen bezettende mogendheid. Het Verenigd Koninkrijk daarentegen was wel een bezettende mogendheid en had daardoor uitgebreidere taken en bevoegdheden. Het is mogelijk dat ten aanzien van het Verenigd Koninkrijk wel geoordeeld zal moeten worden dat er sprake was van het uitvoeren van 'effective control'. Mocht dit inderdaad het geval zijn, dan zouden de Nederlandse troepen - als afgeleide - ook gebonden kunnen zijn aan het EVRM. Het is immers niet houdbaar dat de Nederlandse troepen meer armslag zouden hebben dan de bezettende mogendheid onder wiens bevel de Nederlandse troepen vielen.

Op de vraag of de Britten inderdaad 'effective control' over het Zuid-Oosten van Irak uitoefenden, valt echter niet een eenduidig antwoord te geven. De enkele status van bezettende mogendheid is daarvoor onvoldoende. Te constateren valt dat veel van de overheidstaken ten tijde van SFIR 1 reeds werden uitgevoerd door de Irakezen en het beleid van de CPA (het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten) was er ook op gericht om zo snel mogelijk taken over te dragen aan de Irakezen. Vandaar werd ook op 13 juli 2003 de 'Iraqi Governing Council' opgericht die werd erkend door resolutie 1500 van de VN

Veiligheidsraad van 14 augustus 2003. Mogelijk voert het dan ook te ver om te spreken van het uitoefenen van effective control door de Britten ten tijde van SFIR 1.

De jurisprudentie van het EHRM kan echter ook ruimer worden geïnterpreteerd, in die zin dat het uitoefenen van effective control ook mogelijk is ten aanzien van een specifieke plaats of persoon. Te denken valt aan een gevangenis en het in de fysieke macht hebben van een gevangene. Een Britse rechtbank gebruikte een dergelijke invulling van het begrip effective control in de zaak Al Skeini. De Britse rechtbank overweegt onder meer:

'In either case, whether with or without international law approval or the consent of the home state, the respondent state has in a real sense extended its jurisdiction territorially into another territory, either wholly, where it has effective control of an area as a whole, or, by reference to a particular location such as a consulate or ship (or perhaps court house or prison), partially.'

Deze redenering zou kunnen worden toegepast op de onderhavige situatie: Nederlandse troepen oefenden 'effective control' uit over een gevangenis en over de gedetineerden die zij fysiek in hun macht hadden. Deze gedetineerden zouden alsdan (via de extraterritoriale werking van het EVRM) onder de bescherming van het EVRM kunnen vallen.

Via twee wegen kan aldus worden gesteld dat het mogelijk is dat de Nederlandse militairen ten tijde van SFIR 1 onder de werking van het EVRM vielen: als afgeleide van de Britten die effective control uitoefenden over het Zuid-Oosten van Irak, dan wel rechtstreeks, omdat de Nederlandse troepen effective control uitoefenden over een gevangenis en over de personen die zij fysiek in hun macht hadden. Vanwege het feit dat uit de uitspraken van het EHRM geen volledige zekerheid over de precieze uitleg van het begrip effective control kan worden gehaald, is het op dit moment gecompliceerd om een sluitend antwoord te geven op de vraag of het EVRM inderdaad gold voor de Nederlandse troepen ten tijde van SFIR 1. Daarvoor is de jurisprudentie van het EHRM nog onvoldoende uitgekristalliseerd.

Vanwege het belang van de onderhavige zaak zal de Commissie in de navolgende paragraaf toch een toetsing uitvoeren van de door het CIV-team gebruikte methoden van ondervraging aan artikel 3 van het EVRM.

4.6.2 Toetsing aan het EVRM

De tijdens SFIR 1 gebruikte methoden zullen moeten worden getoetst aan artikel 3 van het EVRM dat bepaalt:

'Niemand mag worden onderworpen aan folteringen of aan onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen.'

Anders dan ten aanzien van veel andere bepalingen van het EVRM kunnen er geen uitzonderingen op artikel 3 EVRM worden gemaakt. Het verbod op foltering en onmenselijke of vernederende behandeling is daarmee absoluut.

Voor het toetsen van de gebruikte methoden bij de ondervragingen door het CIV-team tijdens SFIR 1 aan het verbod zoals opgenomen in artikel 3 EVRM, is een gezaghebbende uitspraak van het EHRM inzake de zogenoemde 'five techniques' van belang.³⁸ De uitspraak was gericht op de verhoormethoden van de Britten in Noord-Ierland in het begin van de jaren '70. Hoewel gedateerd, is de uitspraak nog steeds van groot belang voor de uitleg die

³⁸ Case of Ireland vs. The United Kingdom, EHRM 18 januari 1978, application number 5310/71.

aan artikel 3 EVRM (vooral de 'onmenselijke of vernederende behandeling') moet worden gegeven.³⁹ De uitspraak wordt regelmatig aangehaald ten aanzien van de verhoren (met name door de Britten) van gevangenen in Irak.

De door de Britten in Noord-Ierland toegepaste technieken betrof onder meer het gedurende lange tijd staan tegen een muur, in de uitspraak van het EHRM beschreven als:

'forcing the detainees to remain for periods of some hours in a 'stress position', described by those who underwent it as being 'spreadeagled against the wall, with their fingers put high above the head against the wall, the legs spread apart and the feet back, causing them to stand on their toes with the weight of the body mainly on the fingers''

De andere vier technieken waren het gebruik van kappen, het gebruik van geluid in de cellen, onthouding van slaap en onthouding van eten en drinken.

Het Hof oordeelde dat door het gebruik van deze technieken in deze zaak sprake was van onmenselijke en vernederende behandeling.

'The five techniques were applied in combination, with premeditation and for hours at a stretch; they caused, if not actual bodily injury, at least intense physical and mental suffering to the persons subjected thereto and also led to acute psychiatric disturbances during interrogation. They accordingly fell into the category of inhuman treatment within the meaning of Article 3 (art. 3). The techniques were also degrading since they were such as to arouse in their victims feelings of fear, anguish and inferiority capable of humiliating and debasing them and possibly breaking their physical or moral resistance.'⁴⁰

Het Europese Hof maakt een duidelijk onderscheid tussen het verbod op foltering en het verbod op onmenselijke en vernederende behandeling uit artikel 3 EVRM. Het Hof ziet foltering als een opzettelijke onmenselijke behandeling die zeer ernstig en wreed lijden met zich meebrengt. Daarmee wordt aan foltering een aanmerkelijk zwaarder gewicht toegekend dan aan onmenselijke en vernederende behandeling. Het Hof komt tot de conclusie dat in het geval van het gebruik van de five techniques geen sprake was van foltering:

'Although the five techniques, as applied in combination, undoubtedly amounted to inhuman and degrading treatment, although their object was the extraction of confessions, the naming of others and/or information and although they were used systematically, they did not occasion suffering of the particular intensity and cruelty implied by the word torture as so understood.'⁴¹

Het Hof maakte met deze uitspraak duidelijk dat er erg zware eisen dienen te worden gesteld aan het van toepassing zijn van het verbod op foltering uit artikel 3 EVRM. In de loop der tijd heeft het EHRM zijn zienswijze hierover enigszins aangepast. Gewezen kan worden op de zaak Selmouni.⁴² In deze zaak oordeelde het EHRM dat er sprake was van onmenselijke en vernederende behandeling in de zin van artikel 3 EVRM. Over de vraag of er ook sprake was van foltering merkt het EHRM op:

'(...) having regard to the fact that the Convention is a 'living instrument which must be interpreted in the light of presentday conditions' (...), the Court considers that certain acts which were classified in the past as 'inhuman and degrading treatment' as opposed to

³⁹ Zie bijvoorbeeld EHRM 22 februari 2007, application number 2293/03 (Wieser vs. Austria).

⁴⁰ Rechtsoverweging 167.

⁴¹ Rechtsoverweging 167.

⁴² EHRM 28 juli 1999, application number 25803/94.

'torture' could be classified differently in future. It takes the view that the increasingly high standard being required in the area of the protection of human rights and fundamental liberties correspondingly and inevitably requires greater firmness in assessing breaches of the fundamental values of democratic societies.'⁴³

Hoewel de uitspraak in de zaak Selmouni duidelijk maakt dat er eerder sprake zal zijn van foltering dan ten tijde van de uitspraak inzake de five techniques, blijft foltering (nog steeds) beperkt tot het veroorzaken van zeer zware vormen van (fysiek en/of geestelijk) lijden.

In het licht van de relevante uitspraken van het EHRM, kan niet worden gesteld dat de door het CIV-team in Irak gebruikte methoden foltering in de zin van het EVRM opleverden.

Naar het oordeel van de Commissie was er ook geen sprake van een onmenselijke of vernederende behandeling van gedetineerden door de Nederlandse troepen. Daarvoor verwijst de Commissie mede naar haar oordeel zoals opgenomen in paragraaf 4.3.2.

Tussen de zaak van het ondervragen van gedetineerden door het CIV-team en de kwestie rondom de five techniques bestaan belangrijke verschillen. Zo was er in de Nederlandse situatie geen sprake van het gedurende lange tijd plaatsen van gedetineerden in 'stress positions' (zoals 'wall-standing'), werden er geen kappen gebruikt en werd de gedetineerden geen eten en drinken onthouden. Het gebruik van geluid en (mogelijke) slaaponthouding in de beide zaken is ook niet met elkaar te vergelijken. In de zaak rondom de five techniques werden deze middelen gebruikt om gevangenen op een dusdanige wijze onder druk te zetten dat zij zouden gaan praten. Daarmee ging het gebruik ervan naar het oordeel van het Europese Hof te ver. In de Nederlandse situatie werd door het FLT geluid gebruikt om te beletten dat gedetineerden die in dezelfde zaak waren opgepakt met elkaar konden communiceren, dan wel dat zij gesprekken die in het gebouw waar de cellen zich bevonden werden gevoerd konden meeluisteren. Het geluid werd niet gebruikt om gedetineerden onder druk te zetten. Het geluid kon leiden tot een gestoorde nachtrust, maar dit was niet een doel op zich, waarvan het CIV-team bij het ondervragen van de gedetineerden zou kunnen hebben geprofiteerd.

Zoals ook gesteld in paragraaf 4.3.2 was het gebruik van water naar het oordeel van de Commissie onjuist, maar dit is onvoldoende om het tot een overtreding van een van de verboden uit artikel 3 EVRM te bestempelen.

Naar het oordeel van de Commissie kan in redelijkheid niet worden gesteld dat de methoden hebben geleid tot een vorm van 'physical and mental suffering' die als onmenselijke behandeling in de zin van artikel 3 EVRM moet worden gezien. Ook zullen de methoden naar het oordeel van de Commissie geen 'fear, anguish and inferiority capable of humiliating and debasing them and possibly breaking their physical or moral resistance' hebben opgeleverd, waardoor er sprake zou zijn van een vernederende behandeling.

Dit leidt de Commissie tot de conclusie dat er door het gebruik van de genoemde middelen in de onderhavige zaak geen sprake was van een onmenselijke of vernederende behandeling in de zin van artikel 3 EVRM.

⁴³ Rechtsoverweging 101.

5. Conclusies en aanbevelingen

- 5.1 De ondervragingen door het CIV-team van gedetineerden pasten naar het oordeel van de Commissie binnen de taakstelling van de MIVD. (paragraaf 4.1)
- 5.2 Noch de WIV 2002 noch het regelgevend kader voor de missie kende de MIVD expliciet de bevoegdheid toe om gedetineerden te ondervragen. De Commissie acht evenwel de beslissing om de MIVD onder de gegeven omstandigheden gedetineerden te laten ondervragen gerechtvaardigd in verband met de bijzondere omstandigheden waaronder gewerkt moest worden en gezien de wettelijke taakstelling van de MIVD. De Commissie beveelt aan de (impliciete) bevoegdheid van de MIVD tot het ondervragen van gedetineerden expliciet vast te leggen in de instructie van het betreffende team. (paragraaf 4.2)
- 5.3 De Commissie heeft vastgesteld dat er bij twee gedetineerden water is gebruikt. In beide gevallen betrof het volgens de getuigenverklaringen gedetineerden die door moeheid in slaap dreigden te vallen. Het is de Commissie niet gebleken dat het water zou zijn gebruikt omdat de gedetineerde leugens vertelde dan wel om de gedetineerde onder druk te zetten. De Commissie is van oordeel dat bij het gebruik van water door het CIV-team geen sprake is van marteling. Het is naar het oordeel van de Commissie niet aannemelijk dat het gebruik van water door het CIV-team enige vorm van pijn en/of (geestelijk) lijden met zich mee zal hebben gebracht, laat staan 'ernstige pijn of lijden'. Tevens kan niet worden gesteld dat er sprake is van schuld aan enig militair dan wel algemeen strafbaar feit. Dit laat onverlet dat het gebruik van water door het CIV-team tegen gedetineerden tijdens de ondervraging, zelfs als het kleine hoeveelheden betreft, als onjuist moet worden bestempeld. (paragraaf 3.6.5 en 4.3.2)
- 5.4 Het gebruik van het geluid c.q. white noise betrof een verantwoordelijkheid van het Field Liaison Team (FLT) van het Korps mariniers. De Commissie heeft geen enkele aanwijzing dat het CIV-team hierbij (zijdelings) betrokken is geweest. De Commissie heeft geen enkele aanwijzing dat de medewerkers van de MIVD gebruik hebben gemaakt van geluid c.q. white noise tijdens de ondervragingen. (paragraaf 3.6.3)
- 5.5 Ondanks de gestoorde nachtrust bij sommige gedetineerden door het gebruik van geluid c.q. white noise door het FLT kan niet worden gesteld dat het CIV-team in redelijkheid had moeten afzien van het ondervragen van gedetineerden. Dit was anders geweest, indien het slaapttekort zodanig was geweest dat (een voortzetting van) de ondervraging een te ver gaande druk op de gedetineerden had gelegd. Voor een dergelijk excessief slaapttekort heeft de Commissie, ook als zij rekening houdt met de storende aanwezigheid van 'white noise', geen aanwijzingen gevonden. Er is onder de genoemde omstandigheden geen sprake geweest van een te vergaande druk op de gedetineerden. (paragraaf 3.6.6 en 4.3.2)
- 5.6 De gedetineerden droegen tijdens de ondervragingen een skibril c.q. stofbril met zwartgemaakte dan wel afgeplakte glazen, die door het FLT was opgezet. Doel hiervan was dat de gedetineerden de Nederlandse militairen in het CPA-huis en de manier waarop de verdediging van het CPA-huis was ingericht niet konden zien. De Commissie is van oordeel dat het gebruik van zwartgemaakte dan wel afgeplakte skibrillen onder de gegeven omstandigheden een proportioneel middel was. (paragraaf 3.6.4 en 4.3.2)

- 5.7 De Commissie heeft geen enkele aanwijzing gevonden dat de gedetineerden tijdens de ondervragingen van het CIV-team kappen hebben opgehad. (paragraaf 3.6.4)
- 5.8 Het onderzoek van de Commissie heeft geen enkele aanwijzing opgeleverd dat de medewerkers van het CIV-team een stroomstok dan wel op enige andere manier elektroden hebben gebruikt bij het ondervragen van gedetineerden. Ook is haar niet gebleken dat gedetineerden door het CIV-team zijn geslagen tijdens de ondervragingen. (paragraaf 3.6.7)
- 5.9 De Commissie heeft in haar onderzoek geen enkele aanwijzing gevonden voor het blootstellen van gedetineerden aan fel licht door het CIV-team. (paragraaf 3.6.4)
- 5.10 Naar het oordeel van de Commissie heeft het CIV-team het regelgevende kader voor de missie SFIR 1, bestaande uit onder meer het Memorandum of Understanding (inclusief Rules of Engagement) en de door het Britse hoofdkwartier uitgevaardigde richtlijnen (het kader waaraan het team evenals het bataljon gebonden was), niet overschreden. (paragraaf 4.4)
- 5.11 De Commissie acht de beslissing om de legal advisor de toegang tot de ondervragingen van gedetineerden door het CIV-team te ontzeggen onverstandig zij het niet onrechtmatig. De Commissie beveelt aan dat in de toekomstige gevallen waarin de MIVD in het kader van een operatie van de krijgsmacht een gedetineerde ondervraagt, een legal advisor bij deze ondervraging aanwezig is. (paragraaf 4.5)
- 5.12 De Commissie acht het minder verstandig dat de teamleider van het CIV-team geen enkele keer bij het ondervragen van gedetineerden aanwezig is geweest om zich aldus van de omstandigheden waaronder die ondervragingen plaatsvonden persoonlijk op de hoogte te stellen. (paragraaf 3.6.1)
- 5.13 Niet kan met zekerheid worden gesteld dat het EVRM van toepassing was op het optreden van de Nederlandse troepen in Irak ten tijde van SFIR 1. Vanwege het belang van de zaak heeft de Commissie het optreden van het CIV-team echter getoetst aan de bepaling van het EVRM die foltering verbiedt (artikel 3 EVRM). De Commissie concludeert dat er door het gebruik van de genoemde middelen in de onderhavige zaak door het CIV-team geen sprake was van foltering of een onmenselijke of vernederende behandeling in de zin van artikel 3 EVRM. (paragraaf 4.6)
- 5.14 De Commissie beveelt aan de internationale regels die voor een missie worden opgesteld en relevant kunnen zijn voor de MIVD, aan de MIVD beschikbaar te stellen. Voor de MIVD is het wenselijk deze regels op de (juridische) implicaties voor het CIV-team te laten. (paragraaf 4.4)
- 5.15 In de voorbereiding van de missie is nagelaten duidelijke afspraken over de aansturing van het CIV-team te maken en die vast te leggen. Ook de instructie voor het CIV-team schept hierover geen duidelijkheid, daar zij onvoldoende precies beschrijft waarop de verschillende gezagslijnen betrekking hebben. De Commissie beveelt aan dat voortaan voorafgaande aan de uitzending wordt voorzien in voldoende duidelijkheid over de aansturing van het team van de MIVD in het kader van een internationale operatie. (paragraaf 3.3)

Aldus vastgesteld in de vergadering van de Commissie d.d. 5 juni 2007

COMMISSIE VAN TOEZICHT
BETREFFENDE
DE INLICHTINGEN- EN VEILIGHEIDSDIENSTEN

CTIVD nr. 15

BIJLAGE

Inzake het onderzoek naar het optreden van MIVD-medewerkers in Irak
bij het ondervragen van gedetineerden

Lijst van de door de Commissie onder ede/belofte gehoorde functionarissen

MIVD:

- Directeur van de MIVD, tevens voormalig Sous-chef Operatiën van het Defensie Crisis Beheersingscentrum (DCBC) ten tijde van SFIR 1;
- Voormalig Directeur van de MIVD;
- Voormalig plaatsvervangend Directeur van de MIVD;
- Voormalig hoofd van de Afdeling Contra-Inlichtingen en Veiligheid (ACIV);
- Voormalig hoofd van de Afdeling Juridische Zaken;

CIV-team:

- Het hoofd van het CIV-team;
- De twee medewerkers van het CIV-team;
- De tolk van het CIV-team;

Korps mariniers:

- Bataljonscommandant van SFIR 1;
- Medewerker van het Field Liaison Team;
- Legal advisor van de bataljonscommandant;

Koninklijke marechaussee:

- Voormalig hoofd van de sectie politiedienst en beveiligings- en bijstandseenheden;
- Hoofd van de (blauwe) Koninklijke Marechaussee tijdens SFIR 1;

Hoofdkwartier MND(SE):

- Nederlandse stafofficier bij het hoofdkwartier.

Niet onder ede/belofte gehoorde functionarissen:

Directie Juridische Zaken (DJZ) van het Ministerie van Defensie:

- Hoofd van DJZ;
- Voormalig hoofd van DJZ;
- Hoofd van de Afdeling Internationale en Juridische Beleidsaangelegenheden, ten tijde van SFIR 1 beleidsmedewerker van die Afdeling.